

ЦЪРКВАТА
ЗА СМЪРТНОТО
НАКАЗАНИЕ



НАДЕЖДАТА -
НАШАТА СИНЯ
ДНЕШНА РЕАЛНОСТ

ЖЕНАТА-ЖЕРТВА
ТРУДНА СИТУАЦИЯ
ИЛИ ИЗГОДНА ПОЗИЦИЯ

ДЪЖДОВНИЯТ ВАЛС
НА НИКОЛАЙ ЛИЛИЕВ

ЦЪРКВАТА
НА ДОБРИТЕ ХОРА

БР. 9/2014



СВЕТЪ

www.svet.bg

бр. 9/2014

Свещ. Андрей Лоргус
СМЪРТНОТО
НАКАЗАНИЕ: ЗА
И ПРОТИВ

6

Марина Бирюкова
НЯКОЛКО ДУМИ ЗА
„ЦЪРКВАТА
НА ДОБРИТЕ ХОРА“

32

62

Маргарита Друмева
ДЪЖДОВНИЯТ ВАЛС НА
НИКОЛАЙ ЛИЛИЕВ

44 Маргарита Друмева
НАДЕЖДАТА – НАШАТА
СИНЯ ДНЕШНА РЕАЛНОСТ

Главен редактор
Илиана Александрова

Редакционна колегия
Тодор Кичуков
Андрей Романов
Мариян Стоядинов
Пламен Сибов

Дизайн
Гергана Икономова

Адрес на редакцията
София 1407
бул. Черни Връх 68
тел./факс: (02) 987 1655
e-mail: svet@pravoslavie.bg

В списанието
са използвани снимки на:
Маргарита Друмева
Снимка на корицата:
Пламен Сибов

WWW.SVET.BG

УВОДНИ ДУМИ



ИЛИАНА АЛЕКСАНДРОВА

Когато говорим за злато, говорим за човека. Дали като извършител или като потърпевш, а много често – и гвеме – човекът е механизъмът, ключът, онази нестабилна точка, през която злато влиза в света и се преобразува в разрушение, страдание и болка.

Има теории, които се строят около възможността да се отгатне и предскаже лошият човек. Теории, според които човек се ражда с някакви биологични предпоставки да бъде зъл. Теории за това как един лош човек да се преъзпита и да стане добър; теории за това как добрият човек става лош. Но „баналната“, по интерпретацията на Хана Аренг, истина е, че в злато няма никаква психологическа изключителност, че злато се твори от обикновени

хора. В книгата си „Баналността на злато“ известната писателка, жертвата и изследователка на Холокоста обръща внимание на това, че големите престъпления не се вършат от някакви свръхчовеци или подчовеци, а именно от посредствени хора, изгубили волята си и способността за различаване на добро и зло. „...Най-голямото зло в света – пише Хана Аренг – е злато... извършено от хора без мотив... от хора, които отказват да са личности. И това е явлението, което нарекох баналността на злато.“

В подобна вътрешна ситуация може да се окаже всеки човек при определени предпоставки, както сочат примери от историята и много психологически изследвания. И не само това – всеки човек върши зло постоянно. Вътрешните и

социалните рамки, културата... задават разликите в машабите. Но природата на това зло, в което лежи святът, с което се срещаме ежедневно и на което съучастваме, е същата. Различни са само праговете на търпимост в гласите ни и социалните конвенции.

Макар на пръв поглед да е по-понятно, всъщност никак не е лесно да определим и доброто. Как да опазим доброто за едни от това да стане зло за други; и кога доброто е на страната на истината? Съществува ли изобщо добрият човек? Даваме ли си сметка, че и най-уродливият нравствено, че масовият убиец, диктаторът, отговорният за престъпления против човечеството... е обичан от някого, прегръщан, чакан, оплакван. Че тези хора са добри в очите на най-близкия си кръг, че за някого те може би са именно този „добър човек“? Как гледа Църквата на това; Вярва

ли Църквата изобщо в добрия човек и как да разбираме в светлината на Евангелието темата за престъплението, наказанието и прошката. Съвместимо ли е смъртното наказание с духа на християнската етика. И дали изобщо трябва да смесваме въпроса за социалната справедливост и човешкия съд с Вярата си в справедливия Божи съд. Разсъждения по тези и други въпроси ще прочетете по-нататък в броя.

Лесно и често говорим за любов; особено в християнството. Но може ли наистина да се обича зъл човек; от онези, за които „чудовище“ е слаба дума? Аз бих казала, че не може. Не и ако любовта се разбира като никаква положителна емоция, привързаност, близост. Но за любовта може да се мисли и по друг начин: „Любовта – казва митрополит Антоний Сурожки – е способността да видиш в човека Божия образ и да се ужасиш от онова, което е направил с него святът.“

Смъртното наказание: за и против

богословски
и църковно-
практически
аргументи

Свещ. Андрей Лоргус

ПОСТАНОВКА НА ВЪПРОСА

Въпросът за смъртното наказание в Русия има дълга история, но в наше време той беше поставен от събитията във Външната политика. Участнико на Русия в Европа изискващо от руското правителство отмяна на смъртното наказание. И действително, с указ на президента на Русия беше въведен мораториум върху изпълнението на смъртни присъди. Но в Наказателния кодекс възможността за издаване на смъртна присъда остава. Докато Русия се стреми към интеграция с Европа, правителството

вероятно ще спазва такъв мораториум. Но изменения в Наказателния кодекс засега няма. Смъртното наказание е утвърдено със закон, като норма на съдопроизводство. Значи, юридически смъртното наказание продължава да съществува.

Историята на Русия познава цели епохи, когато смъртното наказание изобщо не се е прилагало. Такава епоха е XVIII век. Епохата на Елизавета Петровна и Екатерина II. Следващият век, ако не се смята смъртното наказание на петимата декабристи, бил почти безкръвен, но започнал революционният терор и Властиата отговорила с въвеждане на смъртното наказание. Оттогава кървавият поток не е преставал. Но историята на Русия през XX век, история на най-големия и всеобщ геноцид против собствения народ, когато от държавата били унищожени почти 100 милиона души, ожесточила обществото и сега почти никой не поставя въпроса за отмяна на смъртното наказание. Вътрешна необходимост от такава отмяна не изпитват нито обществото, нито държавата. Няма нито един обществен слой, нито една партия, нито една обществена институция, от които да извади инициативата за отмяна на смъртното наказание.

Трябва да признаям, че Православната църква в Русия не изразява свое-

Трябва да признаям, че Православната църква в Русия не изразява своето негативно отношение към смъртното наказание...

Сред църковните публицисти е имало немалко както противници, така и привърженици на смъртното наказание.

то негативно отношение към смъртното наказание. Както показва литературният преглед на печата от XIX и началото на XX век, в православните среди сред църковните публицисти е имало немалко както противници, така и привърженици на смъртното наказание. Така и сега, сред православните публицисти се срещат и едните, и другите. Но Руската православна църква в последно време нееднозначно се изказа в полза на отмяна на смъртното наказание: „Отмяната на смъртното наказание дава повече възможности за пастирска работа с престъплия закона и за неговото собствено покаяние. Освен това е очевидно, че наказанието със смърт не може да има необходимото възпитателно въздействие, то допуска непоправима съдебна грешка, предизвиква нееднозначни чувства у народа. Днес много държави по закон са отменили смъртното наказание или не го прилагат на практика. Пом-

нейки, че милосърдието към падналия човек винаги е за предпочитане пред отмъщението, Църквата приетства такива стъпки на държавната власт. Същевременно тя признава, че въпросът за отмяна или неприлагане на смъртното наказание трябва да се решава от обществото свободно, с оглед на състоянието на престъпността в него, на правоохранителната и съдебната система, и най-вече от съображения за запазване на живота на порядъчните членове на общество". (Основи на социалната концепция на Руската православна църква. М.: Изд. Московской Патриархии. 2000, стр. 98.)

Руското общество като цяло много малко се вълнува от проблема за смъртното наказание. Причините за това излизат извън рамките на нашето изследване, защото днес ни интересува друг въпрос: представляват ли смъртното наказание престъпн-

ление от християнска гледна точка, или е оправдано? Трябва ли християнинът да се обявява срещу смъртното наказание от позиция на Евангелието? Говори ли Библията като цяло, и в частност Новият Завет против смъртното наказание, или го допуска? Трябва ли Църквата, изхождайки от новозаветното разбиране за християнска нравственост и човечност, да се обявява против смъртното наказание?

Тези въпроси представляват същност на Водещата се почти въвesta години полемика в руското общество. Има противници, има и привърженици на смъртното наказание. И едните, и другите са християни, членове на Църквата. И едните, и другите наричат както библейски, така и нравствени, както светоотечески, така и богословски основания за своите аргументи. Парадоксално, но факт: в православния свят съществуват парадоксални позиции по въпроса за смъртното наказание. Привържениците съвсем не са по-малко от противниците. И колкото и да е странно, аргументите на привържениците на смъртното наказание на мнозина изглеждат убедителни.

На какво се основават аргументите на привържениците на смъртното наказание (става дума за полемика



в православна среда)? Първо, на държавническите интереси, които са състали част от манталитета на съветския човек. Второ, на страхът пред нарастващия брой убийци и насилици. Трето, на ниската богословска и общохристиянска образованост. С други думи, привържениците на смъртното наказание имат няколко причини за такава позиция. Тези причини имат своите нравствени, социални и духовни основания.

От една страна, е разбирамо, че обществената обстановка предизвиква страх у еснафа, и този страх се превръща в агресия според психологическия закон. Християнската нравственост преодолява такъв страх. Но в условията на постсоветското създание християнството няма такава сила, която да е в състояние да победи пороците на този свят. Агресията побеждава и оправдаването на смъртното наказание намира нови привърженици от групата на уплашения от нарастващата престъпност.

От друга страна, превратното, нехристиянско отношение към наказателното право, към юридическите норми, привнася в християнското съзнание представата, че смъртното наказание може да спре престъпността. Тази мисъл, недоказана от никого, както е написано в „Междудународна амнистия”¹, и невярна от христианска гледна точка, упорито се пропагандира в обществото и се повтаря в християнските среди.

За руското православно съзнание, по определени исторически причини, е свойствено да се придържа към центристки, държавнически възгледи. Това е свързано със средновековната надежда на държавата и държавника, които могат да бъдат политически и военни защитници на православието. В отговор на това упование, руското християнство винаги несъзнателно е готово да подкрепя държавата в нейните собствено държавни функции, включително и съдебно-изпълнителни. Авторът често е слушал, не само от устата на ограниченияте хора², но и от устата на просветените богослови, аргументация, нямаща нищо общо с християнската, но чисто административно-държавна. Так прилагането на смъртното наказание се признава за необходимо не по евангелски, духовни съображения, а

по целесъобразност, от гледна точка на обуздаване на престъпността. Такава позиция можем да наречем отстъпление на християнското съзнание в полза на секуларното. Това има място и по други етични и нравствени въпроси.

Съществува и още една страна в аргументацията на привържениците на смъртното наказание – библейската. Действително ли Библията забранява да се наказват със смърт престъпниците? Това е най-сложният въпрос, на който трябва да отговорим днес, въпреки че, предварително ще кажем, на него няма прост и еднозначен отговор. По наше мнение, проблемът е в това, че отговорът на този въпрос не стои на повърхността. Той не изисква фор-

мален анализ на Библията и християнското вероучение.

В полемиката с привържениците на смъртното наказание ни предстои да отговорим на няколко конкретни въпроса. Първия можем да наречем нравствен: Възможно ли е чрез смъртното наказание да спрем тежките престъпления? Смъртното наказание представлява ли достойно нравствено наказание за убийците и насилиниците, или не? Може ли смъртното наказание да бъде приемо от човека като норма на битието?

Вторият въпрос се отнася до християнската оценка на смъртното наказание? Има ли в Библията неоспорими указания за греховността на смъртното наказание, както питам привържениците на тази мярка? Наистина ли християнството по своято вероучение е противник на смъртното наказание? Как да охарактеризираме смъртното наказание от христианска гледна точка?

И накрая, третият въпрос. Каква е християнската нравственост? Какво е христиански хуманизъм? Може ли Верният на Христос човек да

отстоява запазването на смъртното наказание?

Това са основните въпроси, на които трябва да отговори Църквата, християнинът, богословът, антропологът. Това е предизвикателство на съвременния свят към нас, християните и учените.

ЕКЗЕГЕТИЧЕСКИ АСПЕКТ

Към всеки богословски проблем трябва да подхождаме с библейската мяра. Християнството не може да не основава своята мисъл на Библията. За мен, като христианин, е много важно да разбера мога ли аз, позовавайки се на Библията, да кажа не на смъртното наказание.

Библейското разбиране за живота и смъртта, за убийството и наказанието на пръв поглед не е еднозначно и гори е противоречно. От една страна, казано е „Не убивай“ (Изх. 20:13), а от друга, Господ е предавал в ръцете на израилтяните цели народи, ту 12 хиляди, ту 20 хиляди и повече в един ден (Вж. също и Числ. 25:5; Лев. 20:15; Втор. 13:9; Съг. 8:20; 2 Цар. 1:15).

Действително, Старият Завет впечатлява съвременния читател (зашто съвременният читател – спо-

...представлява ли смъртното наказание престъпление от христианска гледна точка, или е оправдано?

Трябва да констатираме, че Старият Завет действително не само оправдава смъртното наказание, но и го предписва в законодателството.

ред произхода на своето съзнание – е християнин-хуманист) с „жестокостта“ на Яхве, Който предава цели народи на смърт от ръцете на човеци. Нещо повече, именно Господ утвърждава нормата за справедливост „око за око, зъб за зъб“ (Лев. 24:20). Тази норма е антропоцентрична: не Господ наказва, а човек, макар и по Волята на Господа. „Аз ще изискам и Вашата кръв, в която е вашият живот, ще я изискам от всеки звяр, ще изискам също душата на човека от ръката на човека, от ръката на брата му; който пролее човешка кръв, и неговата кръв

ще се пролее от човешка ръка; защото човек е създаден по образ Божий“ (Бит. 9:5-6). „Не осквернявайте земята, на която (ще живеете); защото кръвта осквернява земята, и земята се не очистя от проляната върху нея кръв инак, освен с кръвта на оногова, който я е пролял. Да не осквернявате земята, на която живеете, сред която обитавам Аз; защото Аз, Господ, обитавам между синовете Израил-Ви“ (Числ. 35:33-34). Очевидно Старият Завет дава изключително убедителни доводи на апологетите на смъртното наказание. И ако стоим

на юдео-старозаветна основа, дори не би трябвало да поставяме въпроса за отмяна на смъртното наказание като наказателна норма. Именно смъртното наказание се оказва справедливото наказание съгласно старозаветното законодателство.

Но гори и в Стария Завет се среща осъждане на отмъстителността, включително и въздаването със смърт за смърт. Въвежда се нравствена норма, отричаща справедливостта на отмъщението. Това е много важно, тъй като отмъщението често е главният емоционален мотив на привържениците на смъртното наказание. Не казвай: както твой стори за мене, тъй и аз ще сторя с него; ще възdam на човека според делата му (Притч. 24:29). Авторът на Притчи явно не уважава отмъстителя, защото в него отсъства праведността на Духа, макар и да присъства справед-

ливостта на закона. Отмъстителният ще получи отмъщение от Господа, Който не ще забрави греховете му. Прости на близкия си обидата, и тогава, след като се помолиш, ще ти се простят греховете. Човек към човека гняв има, а от Господа прошка проси; към подобния на себе си човек твой няма милосърдие, а се моли за своите грехове (Сир. 28:1-4). И така, отмъщението е грех, ето защо се изисква друга, по-различна нравственост. И тя е Новият Завет.

Трябва да констатираме, че Старият Завет действително не само оправдава смъртното наказание, но и го предписва в законодателството. И затова обръщането към Свещеното Писание на Стария Завет в търсенето на отговор ще гаде помърждение на привържениците на смъртното наказание. А ако срещнем християнин, който оправдава смъртното на-



казание, той явно се опира на Стария Завет. Можем да кажем и така: религиозното оправдание на смъртното наказание може да бъде основано върху старохозаветното разбиране. Освен това в основополагащия документ на Руската православна църква се казва: „Особената мяра на наказание – смъртното наказание – се е признавала в Стария Завет. Указания за необходимостта от нейното отменяне няма нито в Свещеното Писание на Новия Завет, нито в Преданието и историческото наследство на Православната църква“ (Основи на социалната концепция на Руската православна църква. М., Изд. Московской Патриархии. 2000, стр. 98.)

Но исторически Ветхозаветното разбиране за света и човека отстъпва своите права на Новия Завет. Че Старият закон е изчерпал силата си, за това ясно говори апостол Павел: „А знаем, че каквото говори законът, говори го на ония, които са под закона, за да се затулят всички уста, и цял свят да стане виновен пред Бога, защото чрез дѣлата на закона няма да се оправдае пред Него нито една плът; понеже чрез закона се познава грехът. А сега без закона се яви Божията правда, засвидетелствана от закона и пророците“ (Рим. 3:19-21). Понеже завършък на закона е Христос, за да бъде оправдан всеки вяр-

ващ (Рим. 10:4). Ако ние сме християни, то не можем да приемем властта на закона, но трябва да търсим благогамта. И по въпроса за смъртното наказание също така трябва да търсим благодатното решение. Не решението на справедливостта, а на милосърдието.

Такава благодат и истина са дошли само чрез Иисус Христос: защото Законът бе даден чрез Моисея, а благодатта и истината произлизат чрез Иисуса Христос (Йоан. 1:17).

За това, че Новият Завет изва, за да смени Стария, променяйки нравствените приоритети, е говорено многоократно. Апостол Павел често писал за Христос в посланията: „Като казва „нов“ завет, признава първия за вехти; а онова, що обхвътва и оставява, е близо до изчезване“ (Евр. 8:13). Също така и в: Евр. 9:24-26; Рим. 3:19-21. С други думи, законът отстъпва място на новите нравствени норми: на любовта, прошката, снизходението, кромостта. При това отрицанието е не противоречаващо, а надграждащо. Новата норма е представена от Спасителя като нещо несравнимо по-висше. В Проповедта на Христос казва: „Слушали сте“ какво казва пророкът (Моисей), „а Аз Ви казвам“. Тази формула се повтаря шест пъти. Спасителят на всяка значима в Моисеевия закон норма отговаря със Своя, нова

норма на любовта. От този момент заповедта на справедливостта „око за око“, според апостол Павел, се оказва „вештост“. Нещо повече, апостолът неведнък повтаря: Властта на закона е преминала, настъпила е епохата на благодатта. А това същевременно означава и промяна в справедливостта. Новозаветното разбиране за справедливост не е във въздаването на зло за зло, а в преодоляването на злото с добро. Но това е възможно само в любовта.

Епохата на Новия Завет, разбира се, не противоречи на справедливостта между хората; на справедливостта на закона, на справедливостта на съда и властта. Новият Завет не отменя справедливостта. Новият Завет не отменя съда, властта, правото. Новият Завет отваря възможност за установяването на нови, и по-точно на първосъздадените отношения между хората. Въпреки че тези отношения превъзхождат всички възможни, все пак Спасителят не предлага да ги построим въз основа на новото общество или държава, както би могло

да изглежда на привържениците на революциите. Господ оставя всичко на хората – и тяхната държава, и тяхната справедливост. Но сякаш казва, че можем да живеем иначе, и че това е Вечният и истинен живот.

Новият Завет открива висшата реалност – любовта, като основа на живота на човека в Бога. Именно любовта става новата религиозна норма, а не законът или справедливостта, въпреки че и законът, и справедливостта остават в отношенията между хората. Тук е важно да подчертаем, че християнството не отрича общочовешките норми. Християнството открива пред човечеството други, висши норми. Тези нови норми

Новият Завет не отменя справедливостта. Новият Завет не отменя съда, властта, правото. Новият Завет отваря възможност за установяването на нови, и по-точно на първосъздадените отношения между хората.

*Но ако поставим Въпроса иначе:
можем ли да съвместим евангел-
ските заповеди със смъртното
наказание? Отговорът е едноз-
начен: не, смъртното наказание
и Евангелието са несъвместими.*

не могат да заменят законите, не могат да заменят справедливостта, ако хората остават в реалността на човешките отношения. Но ако човек встъпва, или иска да встъпи в реалност от по-висш порядък, в Царството Божие, което единствено може да бъде цел на християнския живот, то той трябва да се отрече от „Ветхото“ и да приеме Евангелското като нова норма.

Новият Завет говори не само за Царството Божие. В него има и за живота на хората, макар и не много. Христос е оставил място и за Властвата, и за съда, и за справедливостта, въпреки че това не е било цел на Неговата проповед и не е влизало в Неговата мисия. Принципът кесаревото кесарско, а Божието Богу (Мат. 22:21), не отменя „кесаревото“ и не го заменя с „Божието“. Евангелският принцип е разделяне на духовната сфера от живота на човека, междуличностните

отношения от сферата на общество-държавния живот. Няма никаква необходимост – и нещо повече, несъвместимо е с Божия Дух – в духовния живот да следваме държавните закони, още по-малко законите на Наказателния кодекс. Човекът трябва да живее според духовните закони, законите на любовта и прошката, а държавата може да остане в своята сфера.

Новият Завет ни говори за Властвата и нейното значение. Властвата има истинска нравствена сила. Властвата може да наказва. И да се подчиняваме на Властвата днес е също толкова необходимо, колкото е било и в предишните времена. Евангелието не отменя необходимостта от Властвата, не отменя необходимостта от съда. Но това е социална норма, а човешката, и нещо повече, религиозната норма е любовта. Тя преъзижда нормата на закона. Проповедта на планината на

Спасителя във всичко поставя новата, религиозно-духовна норма по-високо от закона.

Спасителят въвел и нов съд – Висши, Божки съд. Той отдава предпочтение на този съд, без да отменя земния съд. „Кой Мe е поставил да Ви съдя или деля?“ (Лук. 12:14). Това не е просто отказ на Спасителя да съди хората, а отказ да ги съди според земния съд. Също така Той отказал да съди блудницата (Йоан. 8:7-11). Нещо повече, Сам Спасителят казва, че Той не е дошъл да съди света: „Зашто Бог не проводи Сина Си на света, за да съди света, а за да бъде светът спасен чрез Него“ (Йоан. 3:17). Но Христос през цялото време говорел за съда, но за друг съд. Осъждането пък е поради това, че светлината гоиде на света (Йоан. 3:19). И така, съд има и ще има, но друг, Висши съд. И на този съд ще се решава не земният живот на хората, а мяжната участ в Неговото Царство. А ето, в земния живот Христос не само не е бил съдия, но не е допускал и осъждането.

Евангелието ни показва множеството примери на милосърдието на Иисус Христос в явно криминални дела, но Спасителят на всяка съдъде отказвал да предава на наказание виновните. „Като видях това учениците му Иа-

ков и Йоан, рекоха: Господи, искаш ли да кажем да падне огън от небето и да го изтреби, както и Илия направи? Но Той, като се обърна към тях, съмри ги и рече: не знаете, от какъв дух сте вие; защото Син Човеческий гоиде, не за да погуби човешки души, а да спаси“ (Лук. 9:54-56). Спасението противоречи на наказанието! Не е ли поради това, че смъртното наказание прекратява възможността за спасение, възможността за покаяние?

И така, в Новия Завет намираме очевидната трудност на нашия въпрос: необходимостта от съд, а може би, и наказание, не се отменя от Спасителя, и в същото време съдът и наказанието като нравствена форма не съответстват на главния вектор на нравствеността – любовта. Желаещите духовен живот трябва да възприемат друга, по-висша справедливост от тази в Стария Завет. И в тази нова справедливост не може да има място за осъждането на човека, още по-малко за осъждането на смърт.

Превъзходството на Висшия съд определя новата норма на справедливостта. Тя се състои в това, че прошката и милосърдието са небесна справедливост. Защото съдът ще бъде безмилостен за оногова, който не е показал милост: ми-

Смъртното наказание може да сплаши само еснафа, който Всъщност не се нуждае от сплашване.

лостта бива похвалявана на съда (Иак. 2:13). Справедливо е да съдим человека, но още по-справедливо е него, виновния, да милуваме и да му прощааме. И прощаателски, да обичаме! Нова заповед Ви давам, да любите един другого; както Ви възлюбих, да любите и вие един другого (Йоан. 13:34). Каква необикновено духовна норма! Наи-великият духовен призив към человека! Господ казва: по справедливост вие, хората, можете и трябва да съдите. И да съдите справедливо. Но знайте, че по-високо от съда и осъждането стоят милостта и любовта. Аз пък Ви казвам: обичайте враговете си, благославяйте ония, които Ви проклинат, добро правете на ония, които Ви мразят, и молете се за ония, които Ви обиждат и гонят (Мат. 5:44).

И така, ние смятаме, че в християнското разбиране няма място за осъждането на человека на смърт. Християнинът не може да осъди другия на смърт, още по-малко – да убие человека. Този извод следва от основните духовни императиви на Евангелието – прошка, покаяние, милосърдие и любов.

Още веднъж ще подчертаем нашите изводи. Ако поставим въпроса тaka: забранява ли Библията смъртното наказание, то отговорът ще бъде отрицателен: не, Библията не го забранява. Нещо повече, и Новият Завет, и

самите Евангелия не съдържат нищо осъдително за смъртното наказание. Но ако поставим въпроса иначе: можем ли да съвместим евангелските заповеди със смъртното наказание? Отговорът е еднозначен: не, смъртното наказание и Евангелието са несъвместими. Християнството е несъвместимо със смъртното наказание. Християнската нравственост не може да съществува успоредно със смъртното наказание!

Видимата гвойственост може да бъде удобна на този, който търси оправдание на смъртното наказание, като приемливо наказание сред християните. Но този, който иска да бъде християнин не по форма, не само според правилата, подобно на фарисея, който желае да бъде християнин според заповедите за блаженствата, който иска да бъде Христов приятел, за него смъртното наказание е несъвместимо с Евангелието. В него-вото християнско сърце не може да има място за примирение с такава действителност, в която смъртното наказание представлява юридическа норма.

След като отговорихме на въпроса за Библията, ние ще търсим отговори и в нравствените норми на държавното устройство и общественото съзнание.

ОБЩЕСТВЕН И НРАВСТВЕН АСПЕКТ

Може ли държавата да придобие вътрешна устойчивост и спокоен живот с прилагането на смъртното наказание? Можем ли да възворим ред в страната посредством смъртните присъди? Или по-конкретно, прилагането на смъртното наказание ще донесе ли на Русия победа в борбата против екстремистите, бандитите, терористите? Нашият отговор е – не!

Глупаво е да се наядваме, че отявлените главорези, които са тръгнали на терор, защото са били възпитавани да проливат кръв и поради жестокостта на живота, ще ги спре перспективата на смъртното наказание. Смъртното наказание, по наше мнение, може да сплаши само еснафа, който Всъщност

не се нуждае от сплашване. Нито ухабитите, които са възпитани в духа на саможертуването, нито убийците, имащи опит в проливането на кръв, нито маниаките, които изобщо не се страхуват от смъртта поради повредеността на своето съзнание – никой от тази категория престъпници не се страхува от смъртното наказание. А това значи, че 80 % от сплашващото действие на такава мярка е измама или самоизмама.

Още една част от престъплението изобщо не може да бъде предотвратена чрез строги мерки – това са битовите, случайните престъпления, както и извършените в състояние на афект. Във всички подобни ситуации престъпникът не може да съпостави своите действия с възможното наказание. Перспективата за съзнателно да влезе в съзнанието на престъпника в момента на престъплението, а значи, и в този случай заплахата от прилагането на смъртно наказание не може да доведе до желаните резултати.

Какво осъществява съдът, когато издава смъртна присъда? Акт на справедливост, уравновесяващ престълнението? Но всяко убийство внася ново неравновесие. Как да го уравновесим?

Тогава в какво е смисълът на смъртното наказание? Ето главния въпрос, който искаме да поставим в този раздел. Какво осъществява съдът, когато издава смъртна присъда? Акт на справедливост, уравновесяващ престълнението? Но всяко убийство внася ново неравновесие. Как да го уравновесим?

Смъртното наказание често се възприема като мярка за обуздаване на тежката престъпност. Но тогава наказанието със смърт човек става само жертвa на дигактичата, на страшната педагогика, заложник на престълнението на другите. Много смъртни наказания се оправдават с този аргумент: необходимо е да бъдем жестоки и да наказваме престъпника, за да не се учат и другите на същото. Значи, смъртното наказание в този случай губи смисъл на възстановяване на справедливостта, а става нагледно пособие за другите. Наказваният със смърт се оказва вече не субект на правото и съда, не субект на човешките отношения, а само

средство за въздействие върху другите. Такава „педагогика“ сама представлява безнаказано престълние. Но най-често хората, оправдаващи смъртното наказание, ги движат отмъстителността, която е греховна страсть на душата.

Не представлява ли смъртното наказание отмъщение, прикрито зад всички останали аргументи? „Църквата, без да става съдия на човека, престъпил закона, е призвана далага грижа за неговата душа. Именно затова тя разбира наказанието не като отмъщение, а като средство за вътрешно очистване на съгрешения“. (Основи на социалната концепция на Руската православна църква. М., Изд. Московской Патриархии. 2000, стр. 96.) Действително, колко често самосъдът или съдът на тълпата е просто отмъщение, движено от емоциите, а не от справедливото разсъждение. Гневната отмъстителност, в която купи силна скръб по изгубения близък, скъп човек, горчица обида, ненавист, злоба и други човешки емоции, често бива единствената и всепогъщаща сила, стояща зад аргументацията на смъртното на-

казание. Колкото пъти авторът се е сблъсквал със защитници на смъртното наказание, толкова често се е оказвало, че именно отмъщението е било нравственият аргумент на една такава позиция.

Отмъщението се оказва естествено нравствено правосъдие. Особено децата очевидно показват своето съзнание за нравственото наказание като отмъщение. В представата на такова детско разбиране за справедливостта престъпникът по справедливост трябва да преживее, да получи същото, каквото и жертвата. В съзнанието на повечето хора наказанието трябва да бъде такова, каквото и престълнението. Това напълно се съгласува със старозаветното: „око за око, зъб за зъб“ (Лев. 24:20). И това може да каже простото, народно понятие за справедливост, но не и Евангелското. Но и Ветхият Завет, имайки закон (Лев. 24:20), отдавал дължимото на милостта: „Отмъстителният ще получи отмъщение от Господа, Който не ще забрави греховете му. Прости на близния си обидата, и тогава, след като се помолиш, ще ти се простят греховете. Човек към човека гняв има, а от Господа прошка проши; към подобния на себе си човек той няма милосърдие, а се моли за своите грехове“ (Сир. 28:1-4). Отмъщението не господства, а отстъпва по нрав-

ствена справедливост на милостта, което е проповядвано и в Нагорната проповед: „Слушали сте, че бе казано: „око за око, и зъб за зъб“. Аз пък Ви казвам: да се не противите на зло то. Но, ако някой ти удари плесница по ясната страна, обърни му и другата“ (Мат. 5:38-39). Тук е преломът на нравствения закон. Тук е съвършено новото отношение. Господ Иисус Христос внася ново отношение към престълнението, към злото – непротивенето.

Няма съмнение, че християнството внася такава нравственост, която се противопоставя на отмъстителността. Нали отмъщението е нежелание да прощаваме. А Христос чака нашата прошка! Следователно отмъщението е грех и не може да оправдае съдебната позиция. Християнският съгълът не бива да се ръководи от отмъстителността при никакви обстоятелства, в никаква степен.

Същото трябва да кажем и за страхът. Страхът не може да бъде успешно възпитателно средство. Но много често страхът се използва като възпитателен мотив. В съда, в училището, в армията, в общество то. Така или иначе, страхът става движеща сила на социалните отношения. А нашият страхът е греховна страсть. Не страхът Божи – препетното стоеще пред Бога, което нико-

Отмъстителността и страхът, като греховни страсти на човека, не могат да бъдат нравствени, и трябва да бъдат изключени от аргументацията на смъртното наказание.

га не води до жестокост. А страхът, лишаваш човека от здрав разум, самообладание, достойнство. Именно поради това много престъпления се извършват от страх (включително и убийства). Страхът изкричава съзнанието и разума. И поради това изправителната педагогика не може да бъде основана на страха.

Така отмъстителността и страхът, като греховни страсти на човека, не могат да бъдат нравствени, и трябва да бъдат изключени от аргументацията на смъртното наказание.

Много често противниците на смъртното наказание говорят за цената на съдебната грешка. Действително, смъртната присъда, ако е издадена по погрешка, поради клевета, поради зла умисъл, сама става страшно престъпление. Историята на юриспруденцията на всяка страна изобилства с такива примери. Остава ни да добавим само духовната оценка. Грешката на съда, издал смъртна

на присъда в Наказателния кодекс. Такава възможност за съдебна грешка прави смъртното наказание недопустимо от духовна гледна точка, като грешка, имаща страшна цена!

Всяка присъда може да бъде компенсирана, смекчена, но не и тази. Тук не може да има връщане назад. Смъртното наказание като битиен акт отива на друго онтологично равнище, където няма и не може да има никаква компенсация и облекчение на участника. Това е присъда, при която човек тотално се изключва от сферата на човешките отношения, поставя се извън света.

Тук трябва да кажем и за съдиите и палачите. Смъртното наказание, както никое друго, налага на съдиите и изпълнителите на присъди неизползвана отговорност, ако те не отказват да я приемат. Ако смъртното наказание остане в арсенала

присъда, е толкова страшно престъпление, че то измества всяко справедливо решение, изобщо зачерква цялата справедливост, и поради това струва колкото всички престъпления, попадащи под смъртното

на съдилищата и изпълнителите, то върху последните ляга страшна отговорност, която, както се вижда, никой не иска да сподели с тях. А между другото, тази отговорност лежи върху всички, върху цялото общество, върху цялата държава. И ако смъртното наказание не бъде отменено, то върху цялото общество ще лежи неизбежната отговорност за жестоките нрави.

Накрая самото общество, в което се прилага смъртното наказание, или само има възможност за него, възпитава убийци, ако съдържа в себе си и възпитава палачи. Смъртните присъди изпълняват хора, които по волята на държавата и обществото стават щатни убийци. Дори смъртните наказания чрез доза наркотики и сънотворни, в които на пръв поглед няма страдания за жертвата, имат своите изпълнители – палачи, колкото и либералните нрави да се опитват да ги оправдаят. Палачът е палач. И той е друг човек. Той, първо, сам за себе си е отцепник от обществото, и второ, и за обществото е парий. Н. С. Таганцев³ цитира мнението на руския хуманист А. Ф. Кистяковски⁴: „... за европейца длъжността на палача е предмет на ужас и отвращение; палачът е отхвърлено лице, само покосването до него се смята за оскверняване, престъпникът по-лесно може да се върне

в лоното на обществото, което го е отхвърлило, и да се примери с него, отколкото палачът⁵.

Още Веднъж ми се иска да акцентирам върху тезата за общесвената отговорност за наказанията, за изпълнението на съдебните решения. От християнска гледна точка никой в обществото няма да избегне отговорността за съдебната и наказателната система на държавата. Всички ние ще дадем отговор за всяко съдебно решение, за всяка присъда. Именно християнството ни поставя в такова отговорно положение. Това поставя и пред християните въпроса за отношението към съдилищата и присъдите. Ако Църквата ни призовава към отговорност за всичко, което става в страната и в обществото, то ние трябва да я споделяме и по отношение на съдилищата и правото. Но в Русия това се натъква на уникално за Европа препятствие.

В Русия, както е известно, Църквата е отделена от държавата. Това отделяне се е осъществило включително и в областта на съдопроизводството. Сега на Църквата е позволено да обгрижва затворниците, но да влияе върху присъдите и следствието от тях е недопустимо при никакви обстоятелства. Нито един държавен чиновник, нито един съдия дори няма да пожелае да се вслушва в гласа на

Църквата или на пастира. Нещо повече, в обществото съществува твърдото убеждение, че Църквата изобщо няма какво да каже по тези Въпроси. Най-голямото, което би било позволено, е изповедта на умиращия или осъдения на смърт.

Изобщо, в Русия не е приемто да се използва мнението на Църквата по каквито и да било обществени или държавни Въпроси, така че и Въпросът за отмяната на смъртното наказание се обсъжда, ако може така да се каже, извън християнския контекст, без участие на Църквата. Убедени сме, че това е не само грешка, но и историческо престъпление.

Много важно е включването на мнението на Църквата в обществения диалог. Църквата би могла да има значително участие в държавното устройство, решавайки много соци-

ални проблеми по мирен и нравствен път. Изглежда, че руското православие притежава немалък опит, позитивен потенциал, авторитет, истински християнски хуманизъм, като основа за социално помирение и сътрудничество. Но всичко това остава невъзприето и неизползвано.

Още един християнски аспект на държавното

Смъртното наказание като битиен акт отива на друго онтологично равнище, където няма и не може да има никаква компенсация и облекчение на участта. Това е присъда, при която човек тотално се изключва от сферата на човешките отношения, поставя се извън света.

юридическа система – самият престъпник. Той е човек, имаш своите човешки права. Общественят гняв, насочен срещу престъпника, когото подозират в страшни

престъпления, обикновено поради заслепението на тълпата, лишава престъпника от неговите човешки права. А между другото именно християнството и Църквата трябва при всяка ви обстоятелства да отстояват такава позиция на обществото и, следователно, на държавата, при която никой да не забравя за правата и на най-грешния човек и най-злия престъпник. Дори юриспруденцията изхожда от презумпцията за невинност, която предполага право

то на човека на съд, нали именно съдът установява виновността, а значи престъпникът има юридически права. Но това е само държавна, юридическа позиция. А позицията на Църквата трябва да отиде още по-далеч: ако съдът отчита юридическите права на престъпника, то колко повече християнското общество трябва да пази човешките, в пълното християнско разбиране на думата, права. Но смъртното наказание не лишава ли човека от неговите човешки права, ако след изпълнението му човекът престава да бъде човек? Не можем да не се съгласим с „Амнести интернешънъл“: „Смъртното наказание е пълно отрицание на правата на човека. То

нарушава правото на живот, което е заложено във Всеобщата декларация за правата на човека“⁶. Християнството твърди, че смъртното наказание, а не смъртта изобщо, е лишаване на човека от неговия живот. Смъртното наказание е покушение срещу живота на човека, срещу свещения Божи дар. Такава постановка на Въпроса ни превежда от областта на социологията и етиката в плана на антропологията.

АНТРОПОЛОГИЧЕН АСПЕКТ

Животът е божествен дар на човека. Животът е даден на човека като на личностно същество, тоест като на свободно и суворено същество, което не само може, но и трябва да бъде господар на своя живот. Единствен господар на своя живот е личността, тоест човекът, свободно приел своя живот като дар, като свое битие.

Животът не е право, а реално битие. (Тук ние не противоречим на юридическото определение, а въвеждаме по-висше понятие, което издига християнството над обществения морал.) И затова да казваме, че човек има право на живот, означава, че можем да разглеждаме живота като абстрактно право. Това е отчуждаване на живота

от човека. Абстрактирането на живота Богу до загуба на неговия смисъл. Защото животът има реален смисъл, а правото е абстракция. Правото е само абстракция, използвана във философията и юриспруденцията, в науката, а не в живота.

Християнството трябва да отстоява такова разбиране за човека, в което реалността не се подменя с абстракции. В нашия случай подмяната на живота с правото на живот Богу до отделяне на живота от човека. Нали ако е вярно твърдението, че човек притежава право на живот, то и след смъртта това право не се отделя от него. Можеш да отнемеш живота, а правото не можеш, защото то е фантом.

Нещо повече, ние трябва да утвърждаваме

такова учение, в което човекът да бъде признат за единствения суверен, не можеш да довери своя живот на никого, освен на Бога. Никой, нито държавата, нито Църквата, нито медицината, нито родителите – никой не може, гори и абстрактно, да се разглежда като приемник на правото на живот на човека. Човекът никога не може да предаде своя живот в нечии ръце, или в нечия отговорност, освен на Бога. Напротив, такова съзнателно предоверяване на живота на някого трябва да се разглежда като дяволски договор (съюз с дявола, например Фауст).

Съвсем друго е саможертвата. Тук човекът е свободен разпоредител на своя живот, изхождайки от своите религиозни, духовни или нравствени ценности. Жертвата е акт на сво-

бода. Но отдаването на своя живот в ръцете на трето лице не е пожертвование, а предателство на Бога като Творец (вж. например Кирилов в „Бесове“ на Достоевски).

От друга страна, християнството не поставя биологичния живот на човека като абсолютна ценност. Ние разглеждаме живота като Вечен живот, живот в Бога, където биологичният живот представлява, макар и най-важната, но само част от личната история на човека. Но именно той, животът на човек, в пълнота, в единство на душата и тялото, е бил сътворен от Бога.

И така, ние смятаме, че животът е неотделим от човека. Битието на човека като психофизическо и духовно-телесно същество, е животът. Така е създаден човекът от Бога. Това е неговото единствено достойно битие. Но грехопадението е изменило самите основи на битието – появила се е смъртта, която е изопачила битието.

Както е известно, в християнската антропология смъртта се разглежда в две реалности: като биологична смърт, тоест отделяне на душата от тялото, и като духовна смърт – отделяне на душата от Бога. Втората смърт е по-страшна. Както пише свети Григорий Палама: „**Както от-**

делянето на душата от тялото е смърт за тялото, така и отделянето на Бога от душата е смърт за душата. Именно смъртта на душата е смърт в истинския смисъл на сумата⁷. Трагизмът на духовната смърт е в нейното отвъдно значение. Биологичната смърт още не значи вечна смърт. Християните смятат, че духовната смърт е именно такава.

Изобщо, смъртта е най-трагичният акт в човешката история, тя е антимеза на творението. Именно смъртта е отрицание на ценността на човешкия живот. Именно смъртта е последният акт на земния живот. Именно смъртта няма изключения. Именно смъртта предизвиква страх у всички хора.

Смъртта може да изкриви чертите на човека. Страхът може да го направи уродлив, болен. От страх пред смъртта хората си изгубват ума. Страхът от смъртта изкривява целия духовен живот на човека. Страхът от смъртта може да тласне човека към най-страшни престъпления. Смъртта е духовна катастрофа за човека. Срещу нея няма мерки. Няма оправдания.

Не можем да разберем дълбочината на смъртта. Но приближаването към нея, към тайната на живота

Ние трябва да утвърждаваме такова учение, в което човекът да бъде признат за единствения суверен, не можеш да довери своя живот на никого, освен на Бога.

пред смъртта, леко откряхва тези дълбини. Руският християнски философ Н. А. Бердяев пише: „Преминаването през смъртта е преминаване през абсолютна самота, през разрий с всички. ... [и разрий с Бога, макар и за кратък миг???] Смъртта е разрий с цялата сфера на битието, ... абсолютна самота. Но проблемът за смъртта е в това дали тази самота е окончателна и вечна, или това е само момент в съдбата на човека, в съдбата на света, в съдбата на Бога. И целият парадокс на смъртта е в това, че тази самота... е резултат от захвърлеността на съществуването в падналия свят... Последното робство на човека е робството на смъртта...“⁸.

Но биологичната смърт изва при хората по различен начин. Сvikнали сме да делим смъртта на естествена и неестествена. Неестествената смърт може да бъде насилиствена и случайна (нешастен случай). А смъртното наказание в този клоч е насилиствено, предумишлено, панирано. Смъртното наказание е обществен или държавен акт против живота на човека. Съгласно Бердяев (вж. по-горе), смъртното наказание хвърля човека против неговата Воля в „робството на смъртта“. Осъждайки човека на смъртно наказание, съдът осъжда личността на роб-

ството на смъртта, на робството на смъртта още приживе. Осъдението на смърт човек става роб на болестта на смъртта. Съдът, осъждайки човека на смърт, не го убива, както би трябвало да се мисли според принципа за равенството, като равно за равно. Съдът изпраща човека (престъпник, но човек) в никакъв среден свят. Това вече не е живот, но и още не е смърт. Смъртното наказание е свят на робството на смъртта, смъртната присъда е продажба на обществото и държавата в робството на смъртта.

Убиството е най-тежкото от всички престъпления. То посяга на онова, което не принадлежи на никого от хората, обществото, държавата – на живота. Животът принадлежи само на човека. Убиството е не само преждевременна смърт, не само ужас от смъртната мъка, внезапна мъка, не само загуба на живота, загуба на близките и любимите. Убиството е покушение срещу Бога. Защото само Бог е Автор на живота, Дарител, Творец, Баща!

Но между убиството и убиството има разлика. Убиството в битка е по-смъртна слава и горчив край за жертвата, а за убиеца – честта на победителя, примесена с макар и слаби, но все пак с угризения на съвестта.

Случайното убиството е катастрофа за жертвата, а за убиеца – съд, често затвор и угрizения на съвестта.

Предумишленото убиството е злодейство, мерзост пред Бога, проклятие на хората, Вечна мъка!

Смъртното наказание е най-тежкото от всички убистви. То съединява в себе си всички посочени по-горе признания на убиството: злодейство, мерзост пред Бога, проклятие на хората, Вечна мъка, катастрофа за жертвата, мъчение на очакването, изкривяване на живота. Но смъртното наказание е и потъпкане на правата, честта, достойнството, покушение срещу свободата, срещу Божието призвание. Смъртното наказание, като смърт, няма никаква „ценност“, каквато може да има доброволната смърт като подвиг, като жертвва, като смърт в битка. Смъртното наказание е позор, проклятие.

Като християни, ние сме склонни да виждаме в смъртното наказание по-вече духовни и антропологични черти, отколкото социални и нравствени. И затова на първо място поставяме въпроса: как да оценим състоянието на човека, осъден на смърт?

Смъртното наказание е духовен акт. Акт на отричане на божественото достойнство на човека, акт на отричане на духовния съверенитет на човека, отричане на Божия образ в човека.

Ние наричаме смъртното наказание наказание на душата.

Наказанието на душата е престъпление от друг порядък, различен от умъртвяването на тялото. То е престъпление не срещу смъртното тяло, а срещу безсмъртната душа. Това е покушение срещу Бога. Както убиецът посяга на Божието творение, така и осъждащият друг на смърт посяга на Божествения дар. Но наказанието на душата не е просто изтезанието, на което се подлага престъпникът (а престъпникът е човек), то е акт на религиозно убиството на човека, акт на отричане на неговото богочовешко достойнство. Смъртното наказание е престъпление против Божия образ в човека, негово отрицание. Смъртното наказание винаги е подражание на Пилат, който предал Богочовека на смърт.

Иисус Христос също бил подложен на наказание на душата. И това наказа-

ние започнало още преди съда на Синедриона и съда на Пилат, започнало още в Гетсиманската градина. Гетсиманската борба е борба против Личността на Богочовека с наказание, със смърт. Кой ще го издържи, ако и Христос – Бог е заплатил с кървава цена за тази борба. Светите мъченици, които отивали на смърт, славели Господа, но и те треперели и Господ ги укрепявал. Така наказанието на душата е едно от най-жестоките изтезания и престъпления против духа на човека и, разбира се, против неговия живот.

Така смъртното наказание е духовен акт. Акт на отричане на божественото достойнство на човека, акт на отричане на духовния суверенитет на човека, отричане на Божия образ в човека. Такъв извод прави невъзможно съединяването на християнското светоусещане и оправдаването на смъртното наказание. Християнинът не може да не се обявява срещу смъртното наказание. Християнската държава не може да не търси такъв начин на наказание на престъпниците, при който смъртното наказание да бъде изключено. И християнските църкви трябва да проместирам срещу смъртното наказание, трябва да инициират процеса на за-

брана на смъртното наказание и изключването му от съдебния бит на държавите.

Смъртното наказание не е само смърт, само умъртвяване на тялото. Това е престъпление, сходно с тежкият престъпления срещу човечеството. Престъпление срещу човешкото достойнство, срещу личността на човека. Смъртното наказание е тежко престъпление за християнина. Ние смятаме, че християнинът не може никој да гласува за смъртното наказание, никој да издава смъртна присъда, никој да я привежда в изпълнение.

Превод от руски Татяна Филева

Източник: www.fapsyrou.ru.

¹ „Съществуващите факти... не подкрепят твърдението, че смъртното наказание е по-ефективно средство за ограничаване на престъпността, отколкото другите мерки”. Amnesty International. Вж.: <http://amnesty.org.ru/death-penalty>.

² Интересно е да се отбележи, че авторът неведнъж се е случвало да се убеждава, че в православните среди по-голямата част от вярващите поддръжка запазването на смъртното наказание в Наказателния кодекс. Така например сред студентите от нашия университет само няколко човека са заявили себе си като противници на смъртното наказание. Повечето студенти са се изказали в полза на това да не се отменя смъртното наказание, страхувайки се от необузданата престъпност и настоявайки на идеята за справедливо възмездие. Авторът много пъти се е случвало със съжаление да се убеждава, че повечето православни съотечественици са привърженици на смъртното наказание.

³ Николай Степанович Таганцев (1843-1923), руски юрист, криминалист, християнски хуманист.

⁴ Александър Феодорович Кистяковски (1833-1885) – известен криминалист, редовен професор в Киевския университет. На този учен принадлежат много трудове в областта на наказателното право и наказателния процес. „Изследване за смъртното наказание” – магистърска дисертация, защитена през 1867 г.

⁵ Таганцев Н. С. Оценка смертной казни как наказания. Смертная казнь в европейских законодательствах, С.-9. (Кистяковский, с. 272).

⁶ <http://amnesty.org.ru/death-penalty>.

⁷ Цит. според: Архим. Киприан Керн. Антропология Григория Паламы. М.: Паломник, 1996. С. 406.

⁸ Бердяев. Н. А. Философия свободного духа., М., „Республика“ 1994, С. 266, 273.

Няколко думи за „ЦЪРКВАТА НА ДОБРИТЕ ХОРА“

Марина Бирюкова



3 а мен тази тема започна от спонтанен разговор с далеч на позната, приятелка на моя приятелка. Случи се така, че трите седяхме на една маса в кафе-не. Въпросната жена изведнъж удари чашката в чинията и заговори нервно и разпалено:

– Света ми разказа, че сте много Вярваща. А ето, за мен църквата не е това, което е за Вас. Не е това под златните куполи. Моята църква е друга. Познавам много добри хора. Някои от тях са православни, ходят в храма (нямам нищо против, ако това им помага!), а други общуват с Бога по друг начин. Трети въобще не се наричат Вярващи. Но всички тези хора са много добри, мили и порядъчни. И ако има Бог, то, разбира се, те са Негови хора! Те ми помагат да живея. Те са моята църква! Сигурна съм, че за Бог е по-важно какъв си, а не в каква църква ходиш и ходиш ли въобще.

Завиждам на тези, които могат да отговарят на такива предизвикателства в движение... Но нещо ми подсказваше, че трябва да намеря отговор, че аз, която съм в Църквата, имам нужда от този отговор повече от тази засега далечна от нея жена.

И така, „църквата на добрите хора“. А какъв въщност е добрият човек?



Обърнете внимание на това, колко често спорим за хора. Имам предвид – за конкретни личности, исторически или неизвестни. Спорим с ярост и всеки път е болезнено: „Казвам ти, Н. беше прекрасен човек, добър, мъдър, много ми помогна, аз много го обичах...“ – „Аз тси видях се сблъсках с него и просто се шокирах от пове-

дението му... А как постъпи с еди-кой си? Според теб това не е ли предателство? Да, да, знам, че не е правилно да се говори лошо за покойник...“

Въщност няма нищо удивително в този спор за починал човек. Спорещите са се сблъскали с различни прояви на личността му – личност, която

действително не е обикновена, която е предизвиквала у другите силни чувства. Друг е въпростът какви. Оказва се, че не само светли. Явно този истински прекрасен човек не е бил... само прекрасен.

Между другото, аз самата съм чудесен човек! За някои мои познати. На-

пример, за една стара жена с тежка съдба. Тя точно така ме нарича – „чудесен човек“. Защо? Защото по Веднъж на месец ѝ звъня, всяка половина година я посещавам. За такъв човек като нея – смирен, напълно непретенциозен и благодарен, – това е напълно достатъчно. Тя никога не ме е виждала другата ми страна, не знае негативните ми черти. Не знае на колко хора съм лазила по нервите, колко пъти в живота си съм обръквала нещата. Когато умра, за мен ще останат противоречиви спомени. Боя се, доста по-противоречиви от тези за гореспоменания Н. Да се говори лошо за покойник наистина не е приемо, и понякога само това ни спасява от посмъртен земен съд. Но спасява само нас, малките хора. За тези, които движат историята, това не се отнася.

Ето, второ денонощие един човек седи в мазето със семейството си и слуша как над главите им снаряги унищожават къщата. И прокли на тези, по чиято вина (поне според него) това се случва. А нали всеки от тези, условно казано, политици е добър според някого! Да, всеки от тях има роднини, приятели, хора, които го обичат и такива, на които е пома-

гал... и всеки от тях, съзнателно или не, включва прокълнатия от другите политици в своята топла общност, в собствената си „църква на добри хора“.

На всеки от нас може да бъде зададен въпросът: колко човека, способни да измъчват, разстрелят, да убиват деца и старици, да изгарят и взривяват къщи заедно с хората вътре, има в твоя приятелски кръг? Всеки ще се замисли и ще отговори, че макар сред познатите му да има и не толкова симпатични хора, все пак чак такива не познава. Значи ли това, че тези хора съвсем не съществуват? Но ето – бунт, революция, война, геноцид, холокост. Оказва се, че има много хора, способни да вършат всичко това!.. И какво, да не би да са се прикривали до последния момент? Не, те просто не са се отличавали с нищо; възприемали са се като напълно приемливи, положителни... и добри хора. И не само са се считали, а и са били добри хора в някои свои прояви. Все пак няма човек, който да не носи поне малко добро в себе си. И няма такъв, в когото да не живее зло. Оттук идва безкрайното противоречие на човешките прояви.



Помните ли светлите, добри повести „Синята чашка“, „Чук и Гек“? По време на гражданска война техният автор (Аркадий Гайдар, през 20-те години участвал в потушаването на антисъветски прояви, съпроводено с много насилие и убийства. Впоследствие се лекува в психиатрична клиника неколкократно. – Бел. прев.) не е бил... добър. В тази война е било невъзможно да останеш добър. Той е бил много жесток, още като младеж е

бил опиянен от кръв и безнаказаност. След това е дошло в целия си ужас неизбежното (заради безбожието си) наказание. И той писал в дневника си: „Сънувах хората, които съм убил като геме“...

Там е работата: цялото зло на света, всички страдания не избват от шепа отбрани, изявени злодеи, а от много обикновени хора, всеки от които може би е прекрасен по своему. И

ужасен по свояму, защото е поразен от греха – първопричината на злото, в което лежи светът.

Неведнъж съм забелязала в много свои приятели и колеги едно печално явление. Искрената, светла Вяра в добрите хора и братството, Вярата, извъща от младежките години, от лагерни огньове и китари, от „Да се хванем за ръце, приятели...“ и подобна добродушна романтика, – тази Вяра често довежда човек до тежко разочарование от някога скъпи приятели и въобще от хората като цяло, до униние и ожесточение. Убеден в това, че приятелите му винаги и навсякъде независимо от всичко ще бъдат до него, човек не може да преживее равнодушието им и вече не е способен да прости предателство, истинско или, както често се случва, мнимо и измислено. Разочарованият човек обраства с претенции към околните като таралеж с бодли, само че бодлите са с две остриета; той става мнителен и изключително обидчив. В един прекрасен ден той се обръща назад и вижда само конфликти, катакстрофи и задънени улици. Макар и га е запазил някакви приятели, вижда се с тях, но въщност колко е сам, колко

са разочаровавщи тези празни разговори!.. И в семейния живот е същото. И гвамата са добри, но не са успели да създадат добро семейство за децата си. А нали някога им се струваше, че „Всичко ще се нареди“? Даже имаше такава песен.

Така че едва ли си струва да строим за себе си – там е работата, че всеки го прави сам за себе си – „църква“ от „добри хора“. (Някои хора, между другото, строят ако не църви, то политически партии. Спомням си, в началото на деветдесетте по Саратов тичаше някакъв разрошен яго и крещеше, че на Русия спешно ѝ трябва „партия от добри хора“, и предлагаше на всички да се записват в нея...) Но това е друга тема.)

От измислената „църква на добрите хора“ га се обрънем към истинската Църква. Тя, забележете, не дели хората на добри и лоши: Христос не ѝ е повелил да го прави. „Здравите нямам нужда от лекар, а болните“ (Мат. 9:12) – мака Той отговарял на тези, които се възмущавали от Неговото общуване с митари и грешници. Църквата не нарича човека добър, тя му помага да види в себе си злото – греха – и го подтиква към разкаяние. Църквата не си търси опора



В човешката доброта. „Не се надявайте на князе, на син човешки“ (Пс. 145:3) – това не се отнася само за добри царе и големи началници! Чух тези думи по нов начин в труден период от живота си, намирајки се в мъчителен конфликт с един човек и надявайки се на подкрепа от друг. Но не в тази надежда трябва да търсим за себе си вътрешна опора – ето какво разбрах, когато чух – за кой ли път! – фразата „не се надявайте... на син човешки“. Човекът, на когото разчиташ, може да се държи съвсем не така, както очакваш, и то не защото е „еди-какъв си“, а просто защото е човек. И ако ти си разчитала само на него, без да помниш Бога, тогава ще изпаднеш в отчаяние; ако вътрешно си приемала само един вариант за развитие на събитията, без да доверяваш избора си на Бога.

Някой Вече си е помислил, че текстът е написан от изморен човек, който или е забравил, или се страхува да обича и да се доверява. Въпреки това се надявам, че това не е така, и понататък бих искала да кажа няколко думи за любовта. Какво да говорим, ще изпаднат в недоумение някои читатели, ако за нея Вече е казано всич-

ко? Но тук е уловката – на теория знаем и помним всичко това:

„По това ще познаят всички, че сте Мои ученици, ако любов имате помежду си.“ (Иоан 13:35)

„Това Ви заповядвам: да любите един другого.“ (Иоан 15:17)

„Възлюбени, нека любим един другого, защото любовта е от Бога, и всякой, който люби, е роден от Бога и познава Бога“ (1 Иоан 4:11)

„Да говоря всички езици човешки и дори ангелски, щом любов нямам, ще бъда мег, що звънти“ (1 Кор. 13:1)

И все пак това остава на повърхността на съзнанието... и е само теория за нас. Защо на толкова хора не им стига любовта – даже в църковната среда? Защо сред духовенството толкова често има конфликти, които понякога се превръщат в цели войни? Защо толкова трудно се обединява (понякога въобще не се обединява) енорийската общност, а всеки продължава да гледа в своята посока?

Не е ли защото, идвайки в Христовата Църква, ние съзнательно или не продължаваме да си строим „църква

на добрите хора“ и да се надяваме на син човешки?

От човешка гледна точка това е толкова разбираемо! Много хора идват в Църквата, уморени от вътрешната самота; много хора се надяват най-накрая да открият в тяхната среда, човешка общост, за каквато дълги години тайно е жадувала душата им. Ние сме живи хора, търсим топлина и бягаме от студа: имаме нужда от подкрепа и съпрадаме от всеки намуск. Раними сме и това е черта, характерна за повечето от нас – ранимият човек ще гоиде в Църквата по-бързо от „дебелокожия“. В Църквата ние срещаме различни хора; на теория знаем, че те всички са наши братя и сестри в Христа, още повече че се стараем да се отнасяме доколкото може добре с всички. Но не обичаме всички, а само тези... с които ни е добре. Близък ни е този, който ни топли, подкрепя. Тоест същите тези добри хора, чиято топлота и поддръжка ни утешава... повече от вярата. Това е несъзнателно, на емоционално равнище, но често е точно така. Не е ли това причината, поради която сме способни да изпаднем в отчаяние от

сблъсъка с това, което не ни подкрепя и грее, а напротив? „Защо е така в Църквата? Нали доиде тук, за да се спася...“ От какво? От човешкото зло или от собствените си грехове? Добре е навреме да си зададем този въпрос.

Един вид изпитание за мен станаха думите в една от молитвите след четенето на Псалтира: „...помени, Господи, всички, които истинно призовават Твоето име. Помени всички, които ни желаят доброто или злото, защото всички сме човеци и всеки човек е суета.“ Докато ги произнасях, разбрах, че трябва да се помоля и за свещеника, който (дали от умра, дали от недостатъчно любов към хората) беше груб и раздразнителен към мен по време на една от първите ми изповеди; и за онази ревностна енориашка, от която отнесох сериозно мъмрене заради това че носих панталон, и то, подчертавам, не в храма, а в ежедневния си живот; и за якона, който ме награби, без аз да съм направила нищо... Трябва да се помоля за тях не през зъби, както се казва, а именно от все сърце, защото те истинно призовават името Му, те са направили този избор, станали са православни християни. Да, въз-

гледите им може да се разминават с моите; га, възможно е никога да пострадам от тяхната греховност; но какво се променя това? И какво е необичайното? Всички сме хора... Освен това, кой знае – може би утре те ще пострадат от моята греховност или от моите заблуждения...

Думите на свети Йоан Крощадски: „Оразата, враждата и ненавистта не трябва да са известни между християните даже по име. Нима може да отсъства любов между християните?”, – трогват всекиго, но те могат да бъдат повтаряни с обига на другите, които не са ни „обезпечили” с любов, а могат и да се приемат като упрек към самите нас: защо можеш да обичаш само този, който ти иска доброто?

Може би не намираме сили да преодолеем немощта си и поне да опитаме да преразгледаме отношението си към заобикалящите ни хора в Църквата. С други думи – да излезем от своята „църква на добри хора” и да влезем в Христовата Църква. Да започнем да обичаме хората така, както Той обича всички нас: не защото сме добри, а защото сме създадени от Него и сме отвърнали на Неговия

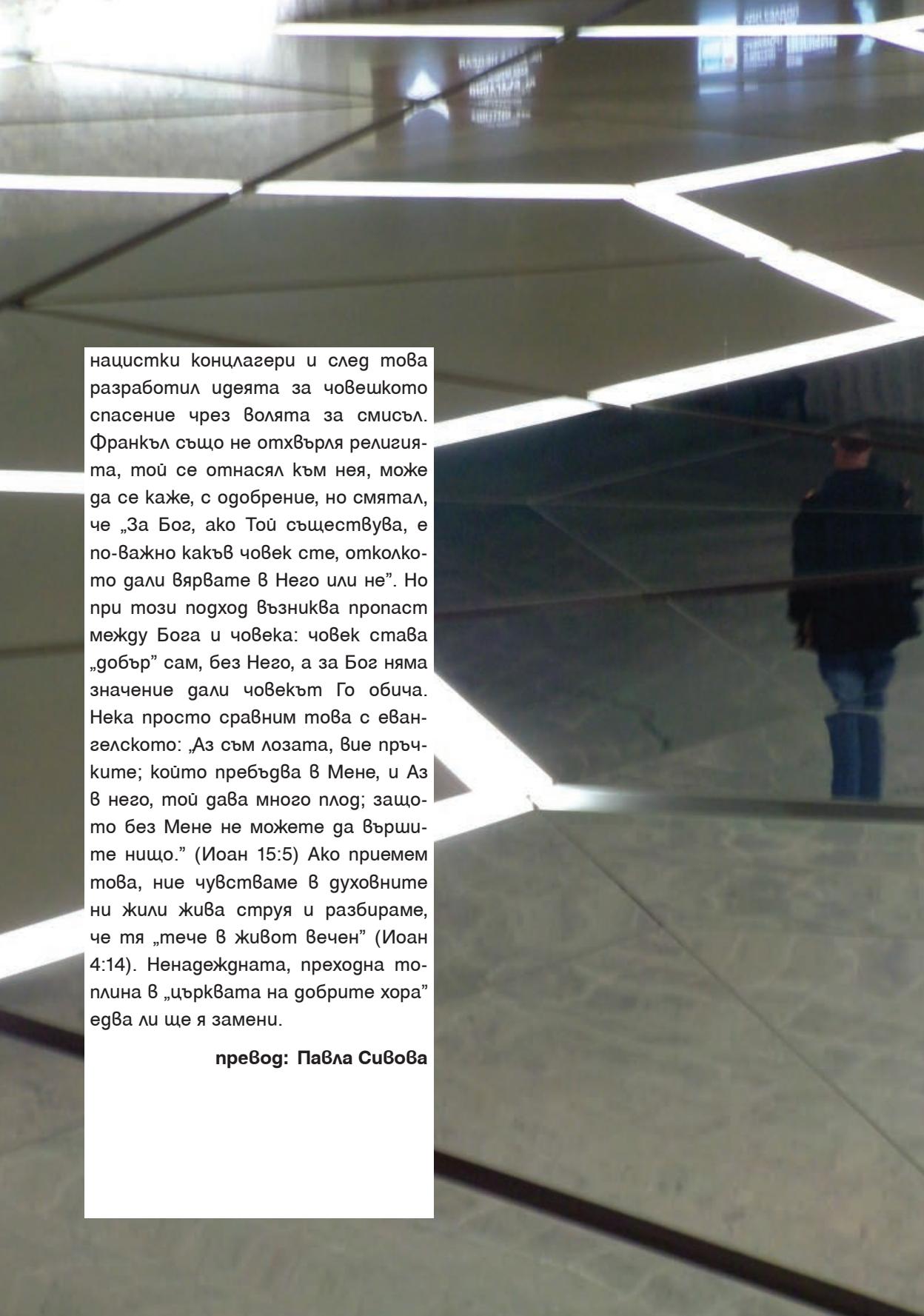
зор. Да обичаме човека, без да разчитаме на доброто му отношение към нас, да сме готови да понесем проявления на неговите грехове и заблуждения. Защото самите ние сме грешни, подложени сме на всяка ви изкривявания и заблуждения: „...даруй ми зреми моя прегрешения и не осуждати брата моего”.

Парадоксът е в това, че гореописаният синдром на разочарование от човечеството не застрашава онези, които имат трезво разбиране за човешката греховност. Такива хора винаги са подгответи да се сблъскат с няя, и тази готовност няма нищо общо с недоверие, мнителност или подозрителност. Напротив – християнската трезвост води до любов. Защо? Защото състрадава на всеки грешник като грешник, и защото можем да се научим да обичаме само тогава, когато се сблъскаме с човешкия грех, със злото. Но едва ли това може да се случи без Христос.

Тази събеседничка в кафенето, приятелката на моята приятелка, без да осъзнава, се припокриваше с Виктор Франкъл, знаменит австрийски психиатър и психотерапевт, минал през

нацистки концлагери и след това разработил идеята за човешкото спасение чрез Волята за смисъл. Франкъл също не отхвърля религията, той се отнасял към нея, може да се каже, с одобрение, но смятал, че „За Бог, ако Той съществува, е по-важно какъв човек сте, отколкото дали вярвате в Него или не”. Но при този подход възниква пропаст между Бога и човека: човек става „добър” сам, без Него, а за Бог няма значение дали човекът Го обича. Нека просто сравним това с евангелското: „Аз съм лозата, вие пръчките; които пребъдва в Мене, и Аз в него, той дава много плод; защото без Мене не можете да вършиште нищо.” (Иоан 15:5) Ако приемем това, ние чувстваме в духовните ни жили жива струя и разбираме, че тя „тече в живот Вечен” (Иоан 4:14). Ненадеждната, преходна топлина в „църквата на добри хора” едва ли ще я замени.

превод: Павла Сивова



Маргарита Друмева

НАДЕЖДАТА - НАШАТА СИНЯ ДНЕШНА РЕАЛНОСТ



Пред храма седи на земята човек с дървен крак. Крачолът на панталона му е навит, така че всички добре да забележат недъгата му и да пуснат в металното канче пред него няколко монети. Благославя в Господното име всеки, който бърка в джоба си. Даже и тези, които отминават безучастно. Портретът му говори сам за него, няма нужда от коментари – човекът е изгубил самоуважението си, забравил е или пък по-вероятно не знае кой е. Или още по-точно – чий е: прокъсаното мръсно сако, небръснатото лице, почернелите му ръце, които са забравили да вършат друго, освен да държат металното канче. Човекът с дървения крак седи пред храма и рядко влиза в него. Макар храмът да е за всички,

най-вече за сиромасите, пленниците, слепите, угнетените, ония, на които Сам Христос го ѹде да благовести благоприятната Господня година. Дали това благовестие, проповядвано на метри от него, е стигнало до ушите и сърцето на човека с дървения крак? Дали е чувал за Царството, в което един ден всичко ще бъде възстановено и където ще може да тича с гвата си крака, или за онай синя днешна реалност, която е „Вече, но не напълно”, и в която християните са вложили своите най-съкровени очаквания?...

Няма да говорим тук за стотиците социални програми и армията социални работници, които най-вероятно са толкова, колкото и хората, на които

имат за задача да служат. Нека този път фокусът да е Църквата и нейното отношение към хората с увреждания. Защото именно тя е призвана да пожали, приеме и обгрижи онези, които имат нужда и не могат сами да носят тежестите си. Ако социалните програми могат да предложат временен приют и топла супа на бездомните и увредените, Църквата би трябвало да ги научи, че точно те всъщност са уникални човешки същества, създадени по образ и подобие на Бога, гарени от Него с таланти, различни от това да държат метално канче на улицата с няколко подрънващи монети. Ако обществото гледа на тях като на бреме, насилиствено напрарен свръх товар и ненормална част в „нормалния“ свят, Църквата би трябвало да заеме напълно различна позиция. „Целият свят лежи в зло“, казва Божието Слово, а хората с увреждания в много по-голяма степен от останалите носят последствията от грехопадението и са нормална част в един ненормален свят. „Това, което светът възприема като беда, Бог разглежда като възможност за благословение“, казва Чарлз Колсън, основател и председател на сдружение за служение в замворите. И нека точно върху това благословение да фокусираме сега вниманието си, за да преодолеем страхът от приемане-

то на хора с увреждания в Църквата, колкото и непоправими да са те. И да поразсъждаваме върху статистиката, която сочи, че семействата, в които има членове с увреждания, малко излизат от църквите.

Трудно можем да си представим мъжчина увреденият човек с тикобе, който залива супата си по грехите си, или жената с деменция да отразяват Божията слава. Но Библията ни казва, че животът на ВСЕКИ човек е свещен и това е господът причина за проява на уважение, без значение колко занемарена е външната дреха. Нека не задаваме отново оня несмислен въпрос: „Кой е по-голям в Божието Царство?“ И ако светското общество реагира първосигнално на модния костюм, прическата и способностите на човека, за да го издигне във висините на общественото външение, то надеждата – нашата синя дневна реалност, може да ни даде очи, с които да видим как един ден Църквата ще приобщи всички свои части в едно и ще бъде красива в белите си грехи.

Никое семейство не очаква раждането на увредено дете. Въпреки това се случва. Диагнозата е безжалостна, отчаянието – пълно. Угаснал възторг, шок, розите увяхват. Ще минат години, докато семейството събори изкуствено издигнатите стени и



приеме на гости приятел. Християнските семейства не правят изключение. Дори може би в по-голяма степен се замварят в своята „войница зъбчатка“, понеже винаги ще се намери някой многознайко, който да ги увери, че поради сторен грех или лош характер са наказани с такова зло. Само че семейството се нуждае от лекар, не от съдия, и резултатът е издигането на още един метър здрава бетонна стена, зад която се прониква трудно.

Първоначалната реакция на някои християнски семейства след като научат неблагоприятната вест, е бунт

към Бога, който допуска нещастие то. Това е и причина тяхните места в Църквата да останат празни още време, понякога завинаги. Перспективата е толкало изгубена, а другите членове на Църквата не знаят как да реагират и остават пасивни. Други родители са толкова изтощени от непривичните нови задължения и трудното спрявяне със ситуацията, че за тях е свръх усилие да стигнат до Църквата. Призивът в Галатиани 6:2 „Един на друг си носете теготите“, остава красivo пожелание, но неже Църквата здраво е вкоренена в земята и не намира път към дома

на семействата с увреждания. Цени своята независимост и удобство повече от своето ученичество.

Ако можехме някак да сме подгответи за мига на „лошата Вест”, нещата вероятно биха били други. И ако в Църквата по-често се говореше за това, че сърканите брънки във Веригата се получават поради грехопадението на първия човек и ненормалността на света, в който живеем, шокът нямаше да е толкова голям и стените нямаше да са толкова дебели. Вероятно даже нямаше да има изобщо стени, ако в здравата и активна Църква вниманието е фокусирано върху приемането, взаимното носене на „чувалите” с теглотите, върху това „да си насреща” на брата си във всяко нещо, върху надеждата за времето на бъдещото пълно възстановяване на този свят.

Хората с увреждане не стоят на пътя на Църквата като сгромолясала се канара, която съсипва стройното богословие. Обратно, те са част от пътя на Църквата, която чрез тях би научила истинската стойност на Божията милост, би могла да съзрява и да възпитава у себе си сърце на грижовен служител, да приема нездрава-

та част от себе си тъй, както Бог приема здравата – с благодат. Сигурна съм, че във Века на свръхмощните самолети и компютри, които могат да обработват милиарди операции в секунда, човечеството е способно да измисли достатъчно голяма лопата, за да изхвърли хората с увреждания на боклука. Нещо много по-просто – колко деца с проблеми в развитието са били приеми да участват в последното училищно театрално представление и колко от тях са били поканени на рожден ден от тяхн съученик?! Е, те обикновено развалят купона... Но ако светът има привички да оправдава действията си със „здрава“ логика, то каква е логиката на Църквата като мяло с много взаимосвързани и взаимозависими части?

Всяко семейство, в което има дете с никаква степен на увреждане, се изправя пред значителни предизвикателства. Много често някои родители възприемат себе си като жертвa в неочакваната лоша ситуация, в която попадат не по своя воля. Позиционират се в отчаянието и считат, че останалите хора и свят са длъжни да им осигурят обезщетение – за съсипаните планове и невъзможната професионална реализация, за изолация-

та, в която попадат, финансовите затруднения и неизбежната ситуация, от която не могат да избягат. Други мобилизираат силите си и обществото, изправени лице в лице с увреждането, решени да го атакуват и побеят на всяка цена. Основен фокус при тези семейства е трагедията и произтичащите от нея трудности, които определят всичко в живота им. Има и трета категория семейства, които не възприемат себе си като жертвa, нито като Супермен, побеждаваш славно врага си, а приемат реалността такава, каквато е, и разчитат на Бога. Понякога се случва свръхестествено изцеление, но друг път увреждането стои и въпреки това молитвата не е за настъпването на моето царство, а „да го даде Твоето Царство“, което се превръща в център на целия им живот. Защото когато даде Божието Царство, „новото небе и земя“ бедните, пленниците, слепите, угнетените ще възстановят своето здраве, красота, свобода.

Докато това се случи, обаче, Църквата е призвана да осъществи Божия промисъл, които може да се определи с една широка сума – обновление: чрез

молитва за изцеление, помощ чрез поемане на част от грижите, чрез надежда и наследчение при изграждането на новата реалност в живота на засегнатите семейства, така че да не „заседнат“ в скръбта. Понякога гори само изслушването и разбирането за това какво преживява семейството е достатъчно – спомням си мълчаливите приятели на Йов. Макар да може да се направи много повече – отмяна на родителите и извеждане на увреденото дете на разходка, за да могат те да поемат съживителна гълътка въздух – толкова просто и толкова възможно. Спомням си разказа на една мајка, която цяла нощ трябваше да държи ръцете на плачещото си аутистично дете, за да не се нарани, на другия ден – да работи 8 часа, а вечерта беше стигнала на предела на силите си и се молеше да оцелее само още 10 минути...

По-често мајките поемат грижата за увреденото си дете. Една статистика в Ню Йорк Таймс от 2004 г. твърди, че стресът и напрежението на жените в семейства с деца с увреждания, води до промяна структурата на тяхното ДНК и съкраща живота им с 10 години... Малките жестове на доброволно внимание и



съчувствие биха могли да намалят тази цифра, когато се научим да подаряваме мъничка доза радост – щом гледаме на чуждата болка като на своя, това ще отключи нашата изобретателност.

Нещастието нахлува обикновено неочеквано. Всички грижливо изграждани фасади на личността рухват и човек остава „гол“. Рухва илюзията, че нещата зависят от човека и се намират в неговия контрол, че има нещо здраво, за което да се хванеш. Остава само едно – Бог.

Приемането на реалността на увреждането е приемане и на самия човек с увреждане, който би могъл да развие макар и ограничения си потенциал. В много случаи ако на един човек му е отнето нещо в една област, в друга му е дадено в изобилие. Една жена разказваше за своя баща с церебрална парализа: „Той не можеше да ходи по младежки сбирки и на дълги преходи в планината, но затова пък седеше върху и прочете много книжки, а после стана съдия“. Уврежданията са различни и степента на увреждане е различна, но винаги има

начин да се намерят задачки в общия живот на Църквата и действителността няма да излежда като гъста гора с омагьосани призраци. Бихме могли да открием „Вода“ там, където досега сме виждали безводна пустиня и точно хората с увреждане биха могли да ни дадат ново виждане за света и нестандартни решения на различни проблеми.

Често в масовите училища не могат да посрещнат нуждите на децата с увреждания, но могат да се приложат различни специални програми в християнските училища. Това е част от изложението на „Християнска академия „Обещание“ в Сейнт Луис, щата Мисури:

„Въз основа на Божествената заповед всеки индивид да открие и упражнява дадените му от Бога гарби, Християнска академия „Обещание“ е настоварена да помогне на учениците с увреждания да открият и разделят тези гарби, докато израстват в хората, които Бог е планирал да бъдат. Училището осъзнава, че Бог е създал всички Свои деца да бъдат Негово отражение и ги надарява да

да осъзнайат, че Бог им е дал необходимите ресурси, за да служат на Него и на другите“.

Често не успяваме да видим Божието тайнство и святост в малкото сърчено безмълвно телце в инвалидната количка. Това не може да бъде възприемано като източник на тъмнина и нещастие, а душа, в която обитава Божията истина и Дух. Обикновено децата с увреждания не могат да лъжат и манипулират, наставяйки за скъпна играчка, не могат да химруват и са изпълнени с неопетнена и ненакърнена невинност. Изпълнени са с милосърдие и от цялото им същество лъха доброта. Няма измама в духа им...

Отново изниква пред мен човекът с сървения крак пред Храма и малкото метално канче в ръката му. Църквата не е клуб по интереси, където се занимаваме да гадаем как Иисус на храни множеството с пет хляба и две риби. Толкова много хора се нуждаят от благовестието, понеже стоят пред Дверите и не минават през тях. Толкова много хора се нуждаят от силата, с която се обръщат човешки съдиби, от изцеление на тялото и духа, както в ранните години на Църквата по времето на апостолите, в чиято сянка поставяха болните по улици и те се изцеляваха. Защото тогава



Църквата имаше отношение към сакамите и слепите, и обладаните от бесове, а Христос и Неговите ученици не минаваха безучастно покрай тях, пускайки жълти стотинки в металното им канче, преди да влязат в храма, за да чуят съвършената проповед на свещеника...

Надеждата – нашата синя дневна реалност, родена от Вярата за обещаното Царство, чака своите дръзвоневни апостоли.





ЖЕНАТА-ЖЕРТВА: ТРУДНА СИТУАЦИЯ ИЛИ ИЗГОДНА ПОЗИЦИЯ

Оксана Головко

Има жени, при които постоянно всичко е лошо. И съпругът ѝ не е таќв, какъвто трябва да бъде, и децата са неблагодарни, и колегите, всички до един, са интриганти и тирани. Такава жена общува основно в стила на оплакванията. Откъде се вземат подобни жени-жертви? Можем ли да излезем от тази не особено приятна роля? Ситуацията коментира кандидатът на психологическите науки Регина Енакаева, началник на отдел „Шчербник“ към Московската служба за психологическа помощ на населението.



тличителна особеност на „жената-жертвата“ е нуждата ѝ постоянно да се съмсъкалява. При това тя, като правило, не е готова да поеме отговорността за това, което става с нея. Жената винаги търси външен виновник за своите нещастия: човек ли, събитие ли, обстоятелство ли, търсейки в тях причината за всичко, което се случва с нея.

Когато виновникът е намерен, от една страна, на „жената-жертвата“ ѝ става по-спокойно на душата. Но от друга страна, тя и занапред е обречена да се чувства като жертвa, защото предава инициативата в чужди ръце и не се опитва да повлияе нито на хода на събитията, нито на причината за своите нещастия.

Например мъжът е осъден или набил жена си. Това се случва в семейство. Жената, която се чувства като жертвa, ще плаче, ще се обижда, ще се оплаква, но няма да предпреме нищо, за да промени ситуацията и да се отпори на насилиника.

Значи, вероятността мъжът отново да види ръка срещу нея, е много голяма. Със своето бездействие и пасивно отношение към станалото жената-жертвa „разрешава“ на мъжа да се отнася така с нея.

Или друг пример: жената-жертвa често бива принуждавана от началника да работи извънредно, да остава на работа до късно вечер, докато всички останали колеги се прибират у дома навреме. Ако жената се съгласява на това, не отстоява своите права, не търси конструктивна, действена подкрепа от околните, а само се оплаква на всички от своето „безизходно положение“, тя най-вероятно ще продължи да получава допълнителни задачи.

Само жената, която поеме отговорност за случилото се, ще осъзнае, че може да промени нещо в живота си. Ако се постарае да се ориентира в ситуацията, да разбере причината именно с нея да се случва това, да си направи изводи и да ги включи в своя животен опит, ще престане да се чувства жертвa. И няма да допусне да стане жертвa отново.

Ако човек успее да приеме и да разбере това, което се е случило с него, колкото и да е тежка ситуацията, полученият опит винаги ще бъде от полза, ще помогне да не се повтарят грешките. Но това е невъзможно да се направи, докато се намираме в позицията на жертвa, докато се чувстваме жертвa.

Например на жената, която мъжът ѝ редовно бие, в полицията предлагат

да напише заявление срещу него, за да има възможност да го накажат с цялата строгост на закона. Жената-жертвa ще плаче, ще моли за помощ, за пореден път ще извика полиция, но заявление няма да напише, или, ако напише, след това ще си го вземе обратно. Тя се страхува от своя мъж, но още повече се страхува да промени нещо в своя живот. Жената, която отговаря за себе си и за постъпките си, няма да се уплаши да напише заявление и да го предаде в полицията. Тя ще бъде готова за това мъжът да получи административно или дори угловано наказание. Това е трудно да се преживее, но то е най-често осъзнато решение, което защитава живота и здравето ѝ, и много често, живота и здравето на децата ѝ.

За пример тук можем да посочим следната ситуация: когато жената с непълнолетни деца, напуска мъжа си заради побои или заради неговото постоянно пиянство. Някой ще каже, че това е пътят на слабия човек. В действителност това е трудно решение, изискващо вътрешна сила. Много по-лесно е да оставим всичко на самотек. „Ако ще га е побойник и пияница, той ми е мъж, все пак е някаква помощ и подкрепа в живота“ – често мисли тя, въпреки че фактически отдавна е сама в живота.

И тогава жената взема решение да мълчи и да не търси помощ. Тя трябва да разбере, че най-вероятно и за въбдеще ще ѝ се наложи да понася неговите побои. И това вече е неин съзнателен избор, затова тя вече няма да може да се оплаква на всички, няма да има право. В този случай жената съзнателно приема ролята на жертвa и трябва да разбере защо прави това и на каква опасност се излага.

Има и трети път, който също ще изисква от жената да поеме отговорност – да влезе в преговори с мъжа, да поговори с него така, че той никога повече да не посмее да види ръка срещу нея. Този път е най-трудният и не винаги е възможен. За да тръгне по него, преди това е необходимо да престане да се чувства жертвa.

Когато жената реши да си тръгне от мъжа-насилиник, тя чувства, че няма да ѝ е лесно да остане сама срещу заобикалящия я свят. Защо прави това? Не само заради собственото си достойнство и самоуважение като човек. Тя прави това и заради бъдещето на своите деца. Децата, свикнали да живеят в жестоки, заплетени отношения между родителите, когато майката бива унижавана пред очите им, често пов-



таят тяхната съдба. Момичетата ще повторят съдбата на майката-жертвата, а момчетата – съдбата на башата-насилник. Психологите наричат това сценарии в живота на хората. И децата нерядко играят роли на своите родители.

Да бъдеш жертвва е изгодно

Когато казваме, че човек се чувства жертвва, ние разглеждаме и психологическата страна на това положение. Често жената-жертвва извлича психологическа изгода от него. Например тя получава внимание от околните, психологическа подкрепа, съчувствие, помощ. И в замяна никой не изисква от нея действия, решения и отговори на сложни въпроси. Да излезе от състоянието на жертвва, значи да се лиши от тази помощ и подкрепа, да престане да получава съжаление от съседите и роднините, и изобщо от околните.

На човека, когото съжаляват, много неща се позволяват и прощават. „Жертвата“ не е необходимо да се стреми към нищо в живота. Главната ѝ роля в живота е ролята на жертвва.

Често на жената-жертвва прощават закъсненията, недобре свършената работа, тъй като при нея не всичко е благополучно въкъщи. А въкъщи ѝ прощават за непригответния обяд. Тоест, тя си позволява да прави каквото иска. Ролята на жертвва ѝ позволява да снеме от себе си всички задължения към другите хора. Тоест позицията на жертвва е егоистична. Така че ролята на „жертвва“ има своите големи „плъснове“. Ето защо е толкова трудно да се излезе от това психологическо състояние.

Kak да станем жертвва

Както вече казахме, жените се превръщат в жертвва, разигравайки нечий сценарий на жертвва. Той може да бъде написан, например, от някоя жена, нейна близка роднина: това е или майката, или бабата, или по-голямата сестра. Изгодите, които получава жертвата, най-често не се осъзнават, но се подразбират. Например момичето Вижда, че мама често не изпълнява обещанията си, оправдавайки се с оплакване от някакви

външни, независещи от нея обстоятелства. Момичето от дете приема, че може да се държи така, за да получи отстъпки, да се освободи от някакви задължения, които е трудно или не ти се иска да изпълняваш. При това то Вижда, че всички съжаляват мама. А в русия език „жала“ означава „обичам“.

Най-разпространеният вариант на формиране на жената-жертвва е от момичето, чиято майка се оказва в позицията на жертвва и търпи насилие от страна на мъжа и на други близки роднини. Не задължително да е от страна на мъжа, ако става дума за непълно семейство. Насилието може да идва и от властната баба (майката на мама). Майката на момичето не може да организира живота си, да



стане самостоятелна и щастлива. И тя неволно „обучава“ дъщеря си на тази безпомощност.

Връстниците в училище и в блока често дразнят и обиждат такова момиче. Децата не прощават слабостта и безволието. А след това светът се разделя на такива, които обиждат и такива, които съжаляват, а поняко- га това е един и същ човек.

Друга причина за избора на ролята на „жертвата“ може да стане болнавостта на момичето от ранно детство. Родителите я съжаляват и не я напо- варват със задължения. И момичето съвиква, че някой задължително ще направи нещо за нея, ще реши вмес- то нея как трябва да постъпи, ще се погрижи за нея.

Може да се каже, че такова дете разте- разгледено и безпомощно. Но в съ- щото време то е и жертвa. Отначало често против своята воля девойката жертвa своята самостоятелност и пълноценост, заради психологическо благополучие на своите родители и другите членове на семейството, които се страхуват за нея и нейното крехко здраве. Защото за тях е по-спокойно, по-лесно да напра- вят някои неща вместо детето и се радват, че то не се напряга излишно. След това такава позиция по отно- шение на себе си и другите става начин на живот.

Да излезем от ролята на жертвa

Обречена ли е жената-жертвa да из- рае тази роля цял живот? Психологи- те смятат, че в действителност хо- рата имат възможност през целия си живот да изиграт множество роли – в семейството, в професията, в живо- та. И противоположността на ролята на жертвa е не ролята на спасителя или преследвача (палача), а ролята на щастливата жена. Като щастливо- не е задължително материално благо- получие и социална успешност.

Щастливият човек – на първо място, това е човек, който е творец и госпо- дар на своя живот. Очевидно не всич- ко е по човешките сили, че има неща, които не са подвластни на неговата воля – това са болестта или смъртта на близките и никакви природни или стихийни бедствия, социалните катаклизми или други злини. Но това зло в нашия живот присъства заедно с доброто и с възможността да бъ- дем щастливи.

Безпомощността на жертвата няма нищо общо със смирението. Когато говорим за смирение, предполага- ме, че човек приема твърдо ударите на съдбата. Поведението на жената-



та-жертвa не е смирение! Жената- жертвa не приема спокойно и твърдо това, което я сполетява, а плаче, оп- лаква се, обвинява другите за своите нещастия и не се опитва да промени нищо в живота си към добро.

Жената, която се чувства жертвa, предизвиква колосално чувство за вина у околните. А чувство за вина е едно от най- силните чувства, които човек може да изпитва, заедно с чувство- то на гняв, срам, любов... Чувството за вина, което предизвиква жертвата у околните, е много силно и позволява на жертвата на практика да управля- ва хората около себе си. Биха могли да ми възразят: „Как, нали става дума за човек, когото обиждат и дори бият“. Да, но само дотолкова, доколкото чо- век сам позволява да постъпват така с него, ако става дума за зрял човек. И можем да променим ситуацията, можем да накараме човека да се държи по друг начин спрямо нас. Но за това е не-

обходимо да се променим вътрешно, да престанем да се чувстваме жертвa, да разберем, че собствената ни съдба е в нашите ръце и можем да влияем върху нея. Именно в това е усещането за щастие.

Да излезеш от ролята на жертвa, да избереш ролята на щастлива жена, на любеща съпруга и майка, на профе- сионалист в своята работа – е про- дължителен и нелек процес. Но всяка жена има тази възможност. И ако тя е разбрала, че не иска повече ролята на жертвa, а иска да промени своя жиз- вот, но чувства, че няма достатъчно сили да го направи, може да се обърне към професионалист, към психолог. И това ще бъде коренно различна по- мощ от тази, за която моли жертвата. Жертвата моли да ѝ се помогне в това да не променя нищо в себе си. А тук е налице опит за промяна на ситуациията.

Превод: Татяна Филева

Маргарита Друмева

Дъждовният валс на



НИКОЛАЙ ЛИЛИЕВ

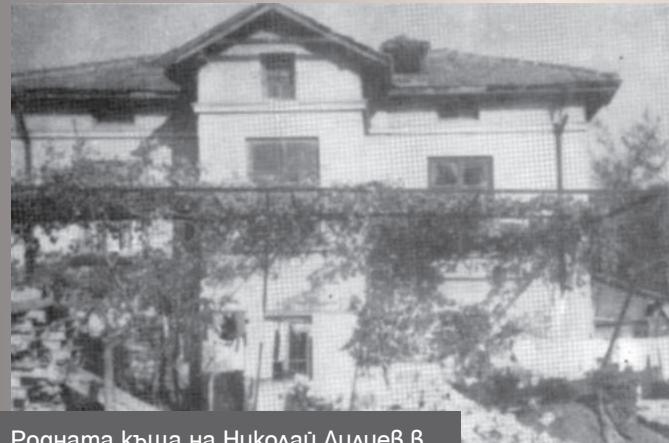
Той е между неколцинатата последни индивидуалисти в нашата поезия – негли най-великият от тях – и, безспорно, най-нежният български лирик, много по-нежен от поетките, като Мара Белчева, Дора Габе, Елисавета Багряна и други. Жена, изобщо, не е пяла тъй нежно и чисто, както пее тоя мъж, неприобщен към никакъв порок и чужд на каквато и да било слабост. И в поезията, както и в живота си, тоя дивен човек не е извършил никакъв грех. Той умело олицетворява и одухотворява природата, като се пази да не избие в алегории.

Николай Райнов

Вали навън, вали нечовешки, вали с гняв. Дъждът преобръща къщи, коли, дървета, живота преобръща. Така вали навън, че човекът няма друг избор, освен да спре. И да чака. И в чакането да си припомни кой е, да смири душата си и да избистри погледа си, да отгледа конека по тихия дъжд, който привежда света в хармония, пречиства душата и ни завърта във въждовен валс. Като онзи в песните на „брилянтния български лирик“, ловеца на бисери от дълбокото на същностните неща – Николай Лилиев. Неговите сто и петдесет оригинални стихотворения са събрани в стихосбирките „Птици в нощта“ (1919), „Лунни петна“ (1922), в цикъла „Приморето“ (1932), „Стихотворения“ (1960). Завъртат се във валса пеперуди, лебеди, пчели, а тихият пролетен дъжд вали и ти се иска да извикаш като поема: „Боже, в тоя цветен път моите Вяра окрили!“

Kогато се ражда малкият Николай Михайлов Попиванов в края на май 1885 г., приема името на баща си, свещеник в Стара Загора. Родът му е съставен от потомствени учители и свещеници и е бил на особена почит в градчето. Животът на неговите родители обаче е твърде кратък – и двамата умират на около 30 годишна възраст. Малкият Николай е само на 4 години, когато остава сираче. Двамата със сестра си Божана остават под грижите на лелята по бащина линия - Руска и Мина.

В град Търново Сеймен (днес град Марица) тогава е живял Минчо Чакъров, учител по френски език, един от най-богатите мъже в градчето, специализирал френски език в Гренобъл. Става така, че този изключителен човек е наем за инспектор в Стара Загора. Той не просто забелязва 16-годишната Божана, но ѝ отправя предложение за женитба. Така между сватбата и осиновлението, Минчо Чакъров започва да се грижи за двамата сирачета. Дълго време той чака момичето да порасне и сама да се влюби в него. Преместват се в София и Минчо купува къща в кв. Лозенец, на ул. „Мерхамъл“, която днес е преименувана на ул. „Николай Лилиев“. В семейството на Минчо и Божана се раждат три деца, а Николай живее в малка стая на първия етаж. До края на живота си Мин-



Родната къща на Николай Лилиев в
Стара Загора



Балканската война сред офицери на
фронтът, 1915 (първият вляво)



Николай Лилиев, ученик в търговската
гимназия в Свищов



Чакъров го обича като брат. През 1903 г. бъдещият поет завършва Търговската гимназия в Свищов, където се включва в социалистическия кръжок и още тогава проявява литературните си качества. Учила се по идеите на Карл Маркс и изучава „Капиталът“. После за около две години работи като чиновник в старозагорската земеделска банка и отпечатва две пародии в сп. „Българан“, подписани с инициали. Срещата му с Димитър Подвързачов, бъдещият виден български поет символист, преводач, драматург, журналист, издател, чийто роден град също е Стара Загора, поставя началото на едно дългого-

шино приятелство и творческо сътрудничество и дава тласък на поетичните изяви на Николай Попиванов. Следващите две години от живота си той прекарва в Лозана, следвайки литература. Оттам изпраща стихове в сп. „Ново общество“ и „Демократически преглед“ – „Есен“, „Небето плачеше“ и „Лунният блясък“. Поради липса на средство не завършва образоването си и се завръща в София, където живее заедно с Христо Досев, известен със своите толстоистки идеи, а през 1907 г. става чиновник във скорезната работилница в Долна баня, където е имало толстоистка комуна. Тогава изключително много чете, непрекъснато купува книги от български, руски, немски и френски автори, получава някои от най-авторитетните европейски литературни списания. В неговия приятелски кръг през този период са Димчо Дебелянов, Владимир Василев и Боян Пенев.

На следващата година става учител в Трета мъжка гимназия в София и попада в средите на софийската млада художествено-творческа интелигенция. За пръв път се подписва с псевдонима Лилиев под стихотворението си „An die Natur“ („Към природата“) в сп. „Съвременник“, измислен от редактора на списанието Георги Бакалов и

Димитър Подвързачов. В списанието освен поезия, публикува и много преводи.

На пръв поглед – твърде необично, но Николай Лилиев добре е съвместявал икономическите науки с литературама. През 1909 г. спечелва конкурс и стипендия от Министерството на търговията, след което заминава за Париж да учи търговски науки. Оттам изпраща стихове до Димитър Подвързачов и Димчо Дебелянов, които ги публикуват в сп. „Съвременник“, „Оса“, „Смях“ и „Шантеклер“, и по-рядко в „Наш живот“, „Демократически преглед“, „Съвременна мисъл“. В хумористичните издания се подписва с различни псевдоними – Огуванчик, Анонимус, Лилипут. Двамата включват 14 негови стихотворения във свидетелствата от тях първа „Антология на българската поезия. От Вазова насам“ през 1910 г.

В Париж поетът среща „жената, на която остава верен“, но за това знае само Божана, която вероятно е унищожила кореспонденцията на брат си с французойката поради твърде личния характер на писмата им. В Париж се запознава с Пейо Яворов.

Николай Лилиев се завръща в България през 1912 г. и става учител във търговската гимназия в Пловдив. По време на Балканската война е мобилизиран и тогава написва цикъла

„Война“, превежда стихотворения против Войната от Леконт де Лил, Уолт Уитман, Ленау и др. Завръща се в Пловдив след Войната и дружарства с Людмил Стоянов и Николай Райнов. От този период са стихотворенията му „Моят дух посетява страните на странни поверия“, „Ти сплиташ в упоение ресници“, „Каквете тоя странен звън“, „Тълпите“.

През есента на 1913 г. е назначен за преподавател в Свищовската търговска гимназия, която е завършил преди 10 години. Негов неразделен другар от този период е Владимир Димитров-Майстора, който преподава там краснопис. Стихотворенията „Напразно Вашият дух лети“, „Снежинки“, „На светлото утро разсветния звън“ са написани тогава. Същевременно продължава да превежда чужди автори и да публикува критически материали в сп. „Звено“, редактирано от Димитър Подвързачов.

Първата светодъвна война избухва и Николай Лилиев е мобилизиран като редник. Написва „Аз не извиках от вълнение, аз не заплаках от любов“ (стихотворението „Родина“). Покъсно е преместен в щаба на Втори дивизион като военен кореспондент. В продължение на девет месеца боледува от тиф и лежи в скопската болница, където научава за смъртта на Димчо Дебелянов.

**И ето ме, изпълнен пак с любов,
и ето ме, Родино, пак готов
чело да сложа в твоето подножение,
да те посрещна като спомен скъп
и да приема твойта свята скръб
като награда, като милост Божия.
(„Родина“)**

В следвоенните години работи в Дирекцията за стопански грижи и обществена предвидливост като „специалист по търговските науки“. Негов приятел там е Асен Златаров, с когото остават докрай сърдечни приятели. През 1918 г. излиза сборникът стихове „Птици в ношта“ с разкошна корица от Николай Райнов. На следващата година става редактор в издателството на Александър Паскалев, където редактира издание на „Афродита“ от Пиер Луис, превод от Димчо Дебелянов, сам превежда „Цветове“ от Реми дьо Гурмон и е един от преводачите на „Огънят“ от Анри Барбюс. От началото на 1920 г. Николай Лилиев е привлечен от Владимир Василев за съредактор и постоянен сътрудник в сп. „Златорог“, а в началото на следващата година става коректор във Вестник „Независимост“. Учреденият Фонд за поощрение на родната литература и изкуство го награждава за стихосбирката „Лунни петна“, заедно с Елин Пелин, Антон Страшимиров и Дора Габе.

В първата годишнина на сп. „Златороз” (1920) е публикувано стихотворението на Николай Лилиев „Како утеша съмна проблесват небесата”, в което поетът употребява първо лице, множествено число, нещо, кое то е много рядко в неговата изключително лична самовгълбена поезия: „Какво ще кажем ние на младите сърца?” Този въпрос звучи в контекста на скоро отминалите Войни, в които са загинали толкова много хора и са угаснали толкова всенародни надежди. Но той става част от личната драма на поета, както „мирология скръб” обединява чувствителността и мисленето на поетите романтици и символисти в Европа, придобила висок духовен смисъл и етични измерения. Тях Николай Лилиев ще следва до края на живота си.

Житейският му път отново променя посоката си – този път към Виена, заедно с библиографа г-р Никола Михов. Двамата мъже започват работа по проект на Варненската търговска камара за събиране на сведения за българската търговия в историята и изгответяне на каталог за българския търговски живот.

„На 26 октомври 1921 година, заедно с помощника ми, наченажме работата във Виенската народна библиотека, при голяма любезност и услугливост от стра-

на на всички служащи, с които съм в контакт при работата си. Главният обект на тъкашните ми изследвания са рапортите на австрийските консули в България, разпръснати из разните периодични издания... Това е в общи черти и накратко изложено намереното и внесеното в Архива - което заема 824 ръкописни страници - през третото шестмесечие”...

Из писмо на г-р Никола Михов до Варненската търговско-индустриална камара

В продължение на 3 години двамата работят в големите библиотеки във Виена и Мюнхен, като в същото време Николай Лилиев осигурява голямата част от чуждестранната кореспонденция на сп. „Златороз”. Пише по повод 100-годишнината на Боглер, за „Днешните французки поети” - Жорж Шенвиер, Алок Дьортен, Жоаким Гаске и гр. В Мюнхен написва цикъла „Венци”, „Зад стената” и поемата „Ахасфер”. А като се завръща в България, става драматург на Народния театър през следващите 4 години.

Поезията на Николай Лилиев предизвиква критически полемики относно „върха и залеза на българския символизъм, богатството на изобразително-изразните му средства и изчерпването му като художествена система”. Все пак, въпреки основанията

да се свърже поезията на Лилиев със символизма, тя не бива да се отъждествява изцяло само с това литературно течение, понеже би ограничило универсалното ѝ значение за българската литература. Самобитното му поетическо творчество е вплетено в националните културни традиции, но поставено върху широкото поле на изключително богатата му литературна ерупция по отношение на европейската поезия.

В неговите стихове ще срещнем пеперуди, птици, лебед, символи на коняка му към душевна чистота. Вероятно затова неговите приятели са го нарекли „Лилиев” – лилията е символ именно на душевните трепети и чистота. В своите стихове поетът само Веднъж използва „лилия”, Вероятно в съгласие с традицията да не се употребяват често сакрални думи, свързани с божественото. Пречистената душа, като след краткия тих пролетен дъжд, макар и изпитваша болка, обхваната често от меланхолия, но свободна – само тя ще бъде едно с Бога, обърната към вечността и готова доброволно да страда не за себе си, а за страдащите хора в греховния град. Смисълът на страданието, метафизиката на злото, спасителната любов на Христос и Неговата жертвба се превръщат в централен философски проблем на неговото творчество.

**Загадъчната сянка на живота
пред мене слага своя ням въпрос:
Каква била би без Христа Голгота,
какво би бил без кръста сам Христос?
(„Пред прaga“)**

Лилиевата поезия почива върху принципа на символизма за идеалния свят, а и самият поет носи идеалистична, духовна чувственост и мисловност. Според него истинското изкуство е далеч от онова на жонгърова, който превръща стремежа към формата – епитетите, метафорите, символите, в самоцел. Николай Лилиев е носител на собствена естетика,шлифована бавно и дълго, след извървени километри „на лов за съжета”, постаряйки на ум стихове от преди, ловеъки звуци, ритми, най-точните думи, които биха отговорили на чувствата му. И когато стихотворението бъде оформено „до точка” в паметта му, сяга в някое кафе или телеграфо-пощенско бюро, записва го и то оттам се понася към приятелите в София.

В своята автобиография поетът споделя:

„На 31 декември 1931 г. ме откомандироваха от Министерството на просвещението

и аз останах пенсионер за девет месеца - с пенсия, която не ми позволяваше да живея. През лятото прочетох във Вестниците, че се дира преподавател по френски език при Висшето търговско училище - Варна. Направи ми силно впечатление, че все още могат преподавателите да не се назначават както беше правилото, напротив - само с големи препоръки. Ректор на гимназията беше мойят някогашен преподавател по химия в Свищов - проф. Цани Калянджиев. Казах си: само той може така да назначава своя персонал, и на 1 октомври 1933 г. подписах акт за встъпване в длъжност като преподавател при Варненското училище. Там останах до 1934 г."

„Царицата на морето“ посреща Николай Лилиев, който се наядва, че там „най-сетне ще намери лек за тежкото си заболяване“. Във Варна поетът живее на ул. „6-ти септември“ в дома на заможни хазяи, които остават очудени от молбата на поета да променят разкошната мебелировка и да оставят в стаята му само легло, гва стола, малка масичка и закачалка за дрехи. Любимата му улица е „Херман Шкорпил“ с липите, а вечерята му е в точно определено време във Вегетарианската гостилница, близо до Цариградската фурна. Обикновено се среща с приятели – с Крум Кънчев например, в кафене „Балкан“. По спомени на неговия приятел, поетът винаги носи препълнена с книги и



Николай Лилиев с роднини в Костенец,
1956



Боян Пенев, Николай Лилиев
и Йордан Йовков, София, 1925



Николай Лилиев с Масалитинов, 1958



Георги Константинов и Николай Лилиев,
Варна, 1933

ръкописи чанта. Често работи над чужди ръкописи, върху които нанася езиково-стилни поправки – съвсем безвъзмездно и анонимно, верен на принципа: „Другият е по-важен от теб“, който държи да се спазва и от близките му. Изключително тих, той не желае да слуша одобрителни думи за себе си, с нагласата „да потъне вън земя“, когато някой заговори за неговите заслуги или се окаже в центъра на общественото внимание.

Николай Лилиев винаги е бил силно свързан със своите близки и редовно им пише, разказвайки им за всичко в ежедневието си. Пише им например за представлението „Пог игото“ в театъра, или за артистите от цирка, „складирани“ на площада в студеното време. Артистите са от Русе, но нямат пари да се върнат в родния си град – „бедните артисти“! Една от примадоните се хвърля от вълнолома...

Междувременно поетът получава още една награда – премия от фонда „Кирил Берлинов“ за цялостно творчество:

„Между живите наши поети по общо признание първо място заема Николай Лилиев със своите два сборника стихотворения „Птици в ноќта“ и „Лунни петна“ и издадения тази година (1931) сборник – „Стихотворения“. Към

оригиналните произведения на поета трябва да се прибавят стихотворните преводи на цели писци – „Дванадесета нощ“ и др.“

Морето не възхновява Николай Лилиев, нито „приказната Варна“. „Наистина, живея близо до морето, но то не е в мене. Аз пиша за това, което е моя преживелица, моя съдба“. За целия си престой там, поетът не прави нито една морска баня и само Веднъж се съгласява да го повозят с лодка. Въпреки това тогава той пише последния свой цикъл стихотворения „При морето“, издадени приживе. В него събира „може би най-изисканите и едновременно най-мъдрите стихотворения в неговата строго ограничена и необикновено вълнебена лирика“, както казва биографът му Георги Константинов. Възприема се като поетическо възкресение и обновление, като нова стилистична ориентация на поета. Стиховете на „ловеца на бисери“ са отпечатани в сп. „Златорог“ през 1934 г., когато Николай Лилиев се завръща отново като драматург в Народния театър и до самата си смърт свързва името си с него.

С неистова страст и възхновение Николай Лилиев превежда много шедьоври на европейската драматургия за нуждите на театралния реперто-

ар – „Ромео и Жулиета“, „Сън в лятна нощ“, „Хамлет“ и „Крал Лир“ от Шекспир, „Ернани“ от Виктор Юго, „Електра“ от Хugo фон Хофманстал, „Чугомото на св. Антоний“ от Морис Метерлинк, „Сиг“ от Пиер Корней, „Цар Фьодор“ от Алексей Толстой, „Малкият Ейолф“ от Хенрик Ибсен и много други. Възражда и следва най-добриите традиции на театъра, положени от Пенчо Славейков и Пейо Яворов. Прилича в театралния живот най-добрите писатели и преводачи, което оказва изключително благоприятно въздействие върху развитието на българската драматургия и води до разцвета на българския театър през 30-те и 40-те години на миналия век. Сам Цар Борис III награждава Николай Лилиев с „офицерски кръст от нашия Народен орден за гражданска заслуга“ на 3 октомври 1938 г.

Приятелите му си спомнят за него като за незабележим и безшумен човек, който никого не забравя и остава верен на библейския принцип, че горният е служител, а не онъ, комуто служат. Театърът, славата, блъскът на прожекторите, суетата не са могли да променят този човек, който ненавижда самоизтъкането, шумотвъциата около личността му. „Обичаше единствено простата красота на хората, на природата, на веществите. Сам излъчваше тая красота около

себе си“. А стаята в театъра, където е работел, нарича „моята гробница“: тя „се посещава от хора, които не могат да помогнат дори на себе си“. Въпреки това пословична е грижата му за млади хора, в които той вижда някакъв талант или „духовна хубост“. До края на живота си Николай Лилиев впечатлява своите съвременници с умението си да се съсредоточи върху другия, без да изтъква ни най-малко собствената си личност.

Официалната комунистическа литературна критика отрича поезията на „брилянтния поет“ и неговите стихове остават скрити в паметта на времето. Факт е, че Николай Лилиев не написва вече нито един стих. Но Вата Власти налага нов тип мислене и схеми на четене, които го изключват от „политическия и революционен гръбнак“ на българската литература и му отреждат „самотното и неуловимо място само във висините на естетическото, стерилно пространство на самоцелното изкуство“, далеч от социално ангажираната поезия. След 30 годишна забрава, успешни се оказват опитите на Георги Константинов да го приобщи отново към традициите на българската литература. Чрез биографията му и спомените на неговите съвременници се изгражда една нова представа за неговата

личност, оставяйки пространство за нов прочит на творчеството му и феноменалното му духовно присъствие в българската културна история.

През 1945 г. е избран за академик и продължава да пише критически материали, да съставя и редактира сборници и трудове, издавани от Института за литература при БАН, в продължение на 25 години. Написва либретото за операта „Цар Калоян“ от Панчо Владигеров, по негови стихове са написани прекрасни песни за хорови и индивидуални изпълнители.

В края на септември 1960 г. е отпечатана последната му статия „Празник на поезията“. Една седмица по-късно умира в правителствената болница в София и успява да види само пилотния екземпляр на книгата си „Стихотворения, 1960“. Никой не смее да съобщи скърбната вест на неговия осиновител Минчо Чакъров, който е бил изключително привързан към него, затова измислят историята за дълга командировка, която Николай Лилиев предприема като драматург на Белградския театър.